

Міжнародна
організація
праці

VISION
ZERO
FUND

SCORE

► Покращення безпеки та здоров'я на роботі на малих і середніх підприємствах

ПОСІБНИК ДЛЯ СЛУХАЧІВ

► Покращення безпеки та здоров'я
на роботі на малих і середніх
підприємствах

ПОСІБНИК ДЛЯ СЛУХАЧІВ

▶ ПОДЯКА

Цей документ є результатом співробітництва Відділу з питань адміністрації праці, інспекції праці та безпеки й здоров'я на роботі (LABADMIN/OSH) Міжнародної організації праці (МОП), Програми МОП із сталих конкурентоспроможних і відповідальних підприємств (SCORE) та Програми МОП Vision Zero Fund (VZF). Документ підготували Ендрю Крістіан, технічний спеціаліст з інспекції праці та безпеки і здоров'я на роботі LABADMIN/OSH, Пранаті Мехта, технічний спеціаліст SCORE, і Марія Е. Мунаретто, технічний спеціаліст VZF, за підтримки Івенса Лвангі, технічного спеціаліста відділення VZF в Ефіопії, і Кесава Муралі Канапаті, технічного спеціаліста програми «Краща праця».

Відділ з питань адміністрації праці, інспекції праці та безпеки й здоров'я на роботі (LABADMIN/OSH)

LABADMIN/OSH працює в таких сферах, як адміністрація праці, інспекція праці та безпека й здоров'я на роботі, розробляючи комплексні стратегії надання послуг і продуктів як ефективних рішень пріоритетних проблем урядів, роботодавців і працівників. Через флагманську програму «Безпека і здоров'я для всіх» відділ надає підтримку партнерам МОП у чотирьох стратегічних напрямках: підвищення рівня знань, зміцнення спроможності держав, створення сприятливих національних рамкових умов і сприяння попиту на безпечні та здорові умови праці.

Програма «Сталі конкурентоспроможні та відповідальні підприємства» (SCORE)

SCORE — глобальна програма МОП, спрямована на підвищення продуктивності й покращення умов праці на малих і середніх підприємствах (МСП). Головна мета цієї програми — ефективна реалізація навчального комплексу SCORE Training, в якому практичні аудиторні заняття поєднуються з консультаціями безпосередньо на підприємствах.

Додаткова інформація:
ilo.org/score

Програма Vision Zero Fund (VZF)

VZF об'єднує уряди, організації роботодавців і працівників, компанії та інші зацікавлені сторони задля спільного руху вперед до зменшення до нуля кількості пов'язаних із роботою нещасних випадків, травм і захворювань із тяжким і смертельним наслідком у глобальних виробничо-збутових ланцюжках. Вона працює на світовому, національному рівнях і на рівні підприємств, покращуючи сприятливе середовище з безпечними та здоровими умовами праці, вдосконалюючи національні правові та політичні основи й запроваджуючи ефективніші механізми запобігання, захисту й компенсації для жінок і чоловіків, зайнятих у цільових виробничо-збутових ланцюжках. Додаткова інформація: ilo.org/vzf

Copyright © Міжнародна організація праці, 2021
Вперше опубліковано у 2021 р.

На видання Міжнародного бюро праці поширюється видавниче право згідно з Протоколом 2 Загальної конвенції про авторські права. Однак короткі витяги з них можуть передруковуватися без спеціального дозволу за умови зазначення джерела. Звернення щодо передруку або перекладу потрібно надсилати до Відділу публікацій МОП (видавничі права та дозволи) за адресою: ILO Publications (Rights and Licensing), International Labour Office, CH-1211 Geneva 22, Switzerland, або електронною поштою: rights@ilo.org. Міжнародне бюро праці вітає такі звернення.

Робити копії цієї публікації можуть бібліотеки, інститути та інші користувачі, зареєстровані в організаціях інтелектуальної власності, відповідно до умов виданої їм для цих цілей ліцензії. Щоб знайти у своїй країні організацію з питань отримання права на копіювання публікацій, відвідайте веб-сайт www.ifrro.org.

Покращення безпеки та здоров'я на роботі на малих і середніх підприємствах (включає «Посібник для тренерів», «Посібник для слухачів» і презентацію у форматі PPT)

Міжнародне бюро праці — Женева: МБП, 2021 р.

ISBN: 9789220353103 (друкований варіант),

ISBN: 9789220353110 (інтернет-варіант у форматі pdf)

Також видано англійською мовою: *Improving occupational safety and health in small and medium-sized enterprises*, ISBN 9789220339619 (друкований варіант), ISBN: 9789220339626 (інтернет-варіант у форматі pdf); французькою мовою: *Améliorer la sécurité et la santé au travail dans les petites et moyennes entreprises*, ISBN 9789220342176 (друкований варіант), 9789220342046 (інтернет-варіант у форматі pdf); та іспанською мовою: *Mejora de la seguridad y salud en el trabajo en las pequeñas y medianas empresas*, ISBN 9789220342183 (друкований варіант), 9789220342039 (інтернет-варіант у форматі pdf)

Найменування, які використовують у публікаціях МБП, відповідають практиці ООН, а подані в них матеріали не означають відображення будь-якої точки зору Міжнародного бюро праці на правовий статус будь-якої країни, регіону чи території або їхньої влади, а також демаркації їхніх кордонів.

За погляди, відображені в опублікованих авторських статтях, дослідженнях та в інших матеріалах, відповідають виключно їхні автори, а публікація не означає згоди з цими поглядами з боку Міжнародного бюро праці.

Посилання на найменування фірм чи комерційних продуктів або процесів не означає їх схвалення з боку Міжнародного бюро праці, а відсутність згадування певної фірми, комерційного продукту чи процесу не свідчить про їх несхвалення.

Для отримання додаткової інформації про публікації і цифрові продукти МБП відвідайте наш веб-сайт: www.ilo.org/publns.

Матеріал підготовлений за фінансової допомоги Європейського Союзу. Висловлені в ньому погляди жодним чином не можуть вважатися відображенням офіційної позиції Європейського Союзу.

Цю публікацію перекладено українською мовою в рамках Проєкту ЄС-МОП «На шляху до безпечної, здорової та задекларованої праці в Україні» (www.ilo.org/shd4Ukraine).

ЗМІСТ

Перелік скорочень	8
Передмова	9
1. Безпека та здоров'я на роботі на МСП: огляд і обґрунтування	10
2. Терміни та поняття з безпеки та здоров'я на роботі	12
3. Оцінювання ризиків	26
Крок 1. Виявити небезпечні фактори та причини їхньої присутності	28
Крок 2. Визначити, кому може бути завдано шкоди та як саме	38
Крок 3. Проаналізувати ризики: визначити заходи з контролю ризиків для безпеки та здоров'я і прийняти відповідне рішення щодо них	39
Крок 4. Зафіксувати, хто відповідає за реалізацію заходів з контролю та яких саме, а також строки виконання	56
Крок 5. Здійснити моніторинг і перегляд результатів оцінювання ризиків і за потреби оновити його	57
4. Системи управління БЗР	60
4.1 Системи управління безпекою та здоров'ям на роботі (СУБЗР): визначення та цілі	60
4.2 Політика підприємства з БЗР	62
4.3 На шляху до безперервного вдосконалення БЗР	67
Перелік ідей з удосконалення	69
Зразок плану вдосконалення діяльності підприємства (ПВП)	70
Корисні посилання	71
Додатки	72

Перелік скорочень

- ▶ **СНІД** Синдром набутого імунodefіциту
- ▶ **ВГС** Всесвітня гармонізована система
- ▶ **ВІЛ** Вірус імунodefіциту людини
- ▶ **HSE** Національна служба з питань здоров'я Великої Британії
- ▶ **МОП** Міжнародна організація праці
- ▶ **СКБЗ** Спільний комітет із безпеки та здоров'я
- ▶ **БЗР** Безпека та здоров'я на роботі
- ▶ **СУБЗР** Система управління безпекою та здоров'ям на роботі
- ▶ **ПБР** Паспорт безпеки речовини
- ▶ **МСП** Малі та середні підприємства
- ▶ **WISE** Покращення роботи на малих підприємствах
- ▶ **ВООЗ** Всесвітня організація охорони здоров'я

▶ ПЕРЕДМОВА

Компанії з найвищими стандартами безпеки та здоров'я на роботі (БЗР) і здоровою, захищеною та вмотивованою робочою силою є також найбільш успішними й конкурентоздатними; доведено, що запобігання є економічно ефективним.

Малі та середні підприємства (МСП) є важливим рушієм національної економіки усіх країн світу. Проте, для них, як правило, характерною є більша поширеність нещасних випадків на роботі й професійних захворювань, головним чином через дефіцит кадрових і фінансових ресурсів, необізнаність у питаннях БЗР і труднощі з отриманням сторонньої підтримки та послуг із підготовки кадрів. На додаток до серйозних етичних проблем, що виникають через людські страждання, нещасні випадки на роботі та професійні захворювання впливають на продуктивність праці та економічне зростання.

Виданий МОП комплект навчальних матеріалів, що складається з цього Посібника для слухачів, Посібника для тренерів і презентації, ґрунтується на досвіді цієї організації у таких сферах, як БЗР і розвиток підприємств. Він був розроблений спільно Відділом з питань адміністрації праці, інспекції праці та безпеки й здоров'я на роботі (LABADMIN/OSH) МОП, Програмою МОП із сталих конкурентоспроможних і відповідальних підприємств (SCORE), Програмою МОП Vision Zero Fund (VZF) та SIRAYE, програмою зі сприяння гідній праці та всеосяжній індустріалізації в Ефіопії.

Він побудований в основному на навчальному модулі SCORE «Безпека та здоров'я на роботі — платформа продуктивності». У ньому представлені основні принципи, поняття, процеси та інструменти БЗР, мета яких — допомогти працівникам, роботодавцям і керівникам МСП створити культуру безпеки та здоров'я задля забезпечення безперервного вдосконалення на їхніх підприємствах.

Для реального покращення стану БЗР на МСП потрібна співпраця між роботодавцями, працівниками та їхніми відповідними представниками, що забезпечить позитивну й безперервну еволюцію. Інакше кажучи, «БЗР — справа кожного».

Сподіваємось, що багато роботодавців і працівників МСП знайдуть цей poradnik практично корисним.

Жоакім Пінтаду Нунеш
Керівник
LABADMIN/OSH

Майкл Елкін
Глобальний менеджер
SCORE

Оккерт Дуппер
Глобальний менеджер
VZF

▶ 1. БЕЗПЕКА ТА ЗДОРОВ'Я НА РОБОТІ НА МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВАХ (МСП): ОГЛЯД І ОБҐРУНТУВАННЯ

Щороку в світі 2,78 мільйона працівників гинуть через нещасні випадки та роботи та професійні захворювання, а 374 мільйони стають жертвами нещасних випадків на роботі без смертельного наслідку¹. *Інакше кажучи, щодня у світі травми на роботі отримує більше одного мільйона працівників.* Ці вражаючі дані відображають тільки травми та захворювання, що трапляються на офіційних, зареєстрованих підприємствах, а фактичний масштаб цієї проблеми є набагато значнішим.

«МСП» — це суб'єкти, на яких зайнято від 10 до 250 працівників. У різних країнах це визначення має певні відмінності.

Наявні дані свідчать про те, що ці працівники з більшою вірогідністю потерпають від нещасних випадків на роботі та погіршення здоров'я, ніж працівники, зайняті на великих підприємствах: частота нещасних випадків на МСП є на 20 відсотків вищою, ніж на підприємствах із чисельністю працівників більше 100, і на 40 відсотків вищою, ніж на підприємствах із чисельністю працівників понад 1000². Вважають, що у країнах, що розвиваються, де відбувається швидка індустріалізація, ця диспропорція є ще більшою.

Загалом менш ефективне управління БЗР і недостатнє застосування норм БЗР на МСП пояснюється різними факторами. Це, зокрема:

- ▶ відсутність власних спеціалістів із питань безпеки та здоров'я;
- ▶ відсутність доступу до сторонніх служб БЗР;
- ▶ обмежений досвід роботодавців і працівників, оскільки МСП зазвичай починають і припиняють діяльність відносно швидко;
- ▶ обмежене знання того, що таке «безпечне» обладнання й устаткування;
- ▶ менше охоплення профспілками, разом з тим присутність профспілок на підприємстві асоціюється із кращими умовами для БЗР;
- ▶ імовірна вартість удосконалень, тому що власники МСП часто не бачать зв'язку між нещасними випадками, поганим здоров'ям та відповідними витратами, з одного боку, та БЗР, продуктивністю праці та прибутком — з іншого;
- ▶ обмежений доступ до інформації і можливостей навчання.

Певні галузі, наприклад, будівництво та дрібні гірські розробки, є особливо небезпечними через характер роботи, що за відсутності належних заходів з управління ризиками тягне за собою ризик таких подій, як падіння з висоти та застрягання.

¹ МОП, веб-сторінка *Safety and Health at Work* (Безпека та здоров'я на роботі»), <https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/lang--en/index.htm>

² ILO: Training package on Workplace Risk Assessment and Management for Small and Medium-Sized Enterprises Geneva, 2013) [МОП, Комплект навчальних засобів з оцінювання професійних ризиків та управління ними на малих і середніх підприємствах (Женева, 2013)].

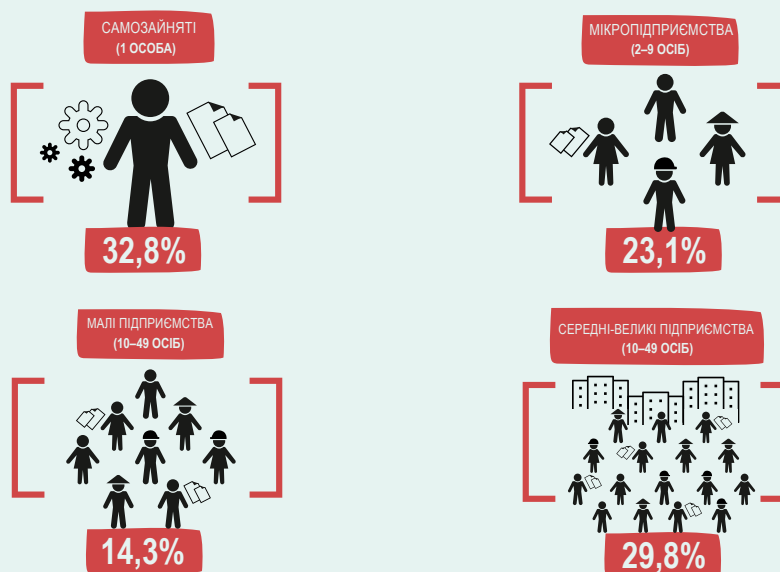
Інші галузі, які загалом вважаються менш небезпечними, наприклад, текстильна промисловість і виробництво готового одягу, потерпають від нещасних випадків на роботі (як-от пожежі та руйнування будівель) із наслідками, які погіршуються через неналежні шляхи евакуації та неефективне утримання. Хоча професійні ризики залежно від конкретної галузі можуть бути різними, можна запропонувати комплексний підхід до покращення стану БЗР й адаптувати його до потреб конкретного підприємства.

Безперервний прогрес вимагає співробітництва між роботодавцями, керівниками, працівниками та їхніми представниками; інакше кажучи, «БЗР — справа кожного», а покращення БЗР має сенс з етичної, бізнесової та юридичної точок зору.

- ▶ **Це — потрібна справа.** Здоров'я та благополуччя людини цінується в усіх культурах.
- ▶ **Це — розумна справа.** Дослідження показують, що компанії із найвищим рівнем БЗР і здоровою, захищеною та вмотивованою робочою силою є також найуспішнішими та найконкурентоздатнішими; доведено, що запобігання є економічно ефективним.
- ▶ **Це — законна справа.** Законодавство більшості країн вимагає, щоб роботодавці захищали своїх працівників від загроз їхній безпеці та здоров'ю. Додержання законів із БЗР запобігає застосуванню економічних та інших санкцій (штрафів і навіть тюремного ув'язнення) до роботодавців, їхніх представників і в деяких випадках до працівників. Оскільки найбільша частка зайнятих припадає на неформальний сектор і МСП (рис. 1), покращення БЗР в цих секторах дуже сильно підвищує ефективність поліпшення стану здоров'я населення певної країни і, отже, всього світу.

▶ Рис. 1. Частка підприємств різного розміру в загальній кількості зайнятих у світі

Ці дані чітко показують, що самозайняті працівники, разом із мікро- та малими підприємствами, складають більшу частину зайнятих у світі (близько 70 відсотків).

Джерело: Small matters — Global evidence on contributions to employment by the self-employed, micro enterprises and SMEs, ILO, 2019 [Це не дрібниця. Факти щодо частки самозайнятих, мікропідприємств і МСП у глобальній зайнятості. МОП, 2019].

► 2. ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ З БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я НА РОБОТІ

► БЕЗПЕКА НА РОБОТІ

Термін «на роботі» означає питання, пов'язані з трудовим життям. «Безпека» — це стан, коли відсутні шкода, травми або збитки.

► ЗДОРОВ'Я НА РОБОТІ

«Здоров'я» визначено в преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) як «стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів».

«Професійна медицина» — галузь медицини, що займається профілактикою та лікуванням професійних травм і захворювань. Вона визнана ВООЗ як дисципліна, тісно пов'язана з охороною громадського здоров'я та розвитком системи охорони здоров'я.

«Безпека та здоров'я на роботі» (БЗР) – це дисципліна, що займається запобіганням професійним травмам і професійним захворюванням, а також захистом і покращенням безпеки та здоров'я працівників. Вона спрямована на покращення умов праці та стану навколишнього середовища й охоплює багато профільних галузей (як-от виробнича медицина, промислова гігієна, токсикологія, освіта, промислова безпека, ергономіка та психологія) і професій (як, наприклад, лікарі професійної медицини та відповідний сестринський персонал, спеціалісти з промислової гігієни та інспектори).

І питання безпеки, і питання здоров'я повинні враховуватися на кожному підприємстві.

► НЕБЕЗПЕЧНИЙ ФАКТОР

«Небезпечний фактор» — це будь-що, здатне завдати шкоди (або ушкодження) здоров'ю людини. Здатність завдати шкоди є природною та незмінною ознакою небезпек.

Небезпечні фактори присутні практично на кожному підприємстві та існують у багатьох формах, як-от:

- хімічні речовини;
- електроенергія;
- шум;
- жар;
- робота на висоті (рис. 3);

- ▶ неогорожені машини;
- ▶ бактерії;
- ▶ віруси;
- ▶ напружена робота;
- ▶ погана організація праці.

Щоб краще зрозуміти небезпечні фактори та їхній потенційний вплив, їх можна поділити на «фактори, що становлять загрозу для безпеки» та «фактори, небезпечні для здоров'я».

Фактори, що становлять загрозу для безпеки (та ризики, що виникають через них), загалом легше виявляти, ніж *фактори, небезпечні для здоров'я*, і, отже, простіше усувати. Високий рівень ризику, що створює неогорожена, але небезпечна машина, наприклад, штампувальний прес, і травми, яких вона може завдати, є очевидними для всіх, тоді як фактори, небезпечні для здоров'я, і ризики, які вони тягнуть за собою, часто є менш очевидними.

Розлади здоров'я, спричинені роботою, можуть розвиватися непомітно, а в деяких випадках можуть проявлятися тільки на набагато пізнішому етапі життя.³ Слід також брати до уваги наслідки багаторазової дії небезпечного фактора, часто в малих дозах, упродовж кількох тижнів, місяців або років. Наприклад:

- ▶ контакт із деякими хімічними пестицидами (наприклад, інсектицидами, фунгіцидами та гербіцидами) може призвести не тільки до отруєння (безпосередньої або «гострої» дії на здоров'я), а й до онкологічних захворювань, які можуть розвиватися впродовж багатьох років. Такі наслідки пов'язуються також із багаторазовою дією в малих дозах;
- ▶ контакт із пилом від сільськогосподарських рослин або тварин може призводити до астми, яка може розвинути не відразу. Такий вплив також часто асоціюється з багаторазовим контактом і може призводити до періодичних довготривалих приступів астми;
- ▶ регулярне чи епізодичне носіння важких або незручних вантажів може призводити до постійного болю, фізичної непрацездатності або погіршення здоров'я в подальшому житті.

Стійка непрацездатність і хвороба вважаються «хронічними» розладами здоров'я, що означає, що їх неможливо повністю вилікувати або повернути назад їхній перебіг.

³ Час від контакту до виникнення мезотеліоми (раку, спричиненого дією азбесту, зазвичай пов'язаною з роботою) може бути тривалим, навіть кілька десятиріч. ("Malignant Mesothelioma Mortality — United States, 1999–2015", in Morbidity and Mortality Weekly Report (MMWR), Vol. 66(8), 3 March 2017, pp. 214–218; <https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/66/wr/mm6608a3.htm>)

► **Рис. 2. Небезпечні професійні фактори**

Зліва: працівник наповнює резервуар токсичними хімікатами

Справа вгорі: оператор підземної шахти стоїть біля установки, якою він керує дистанційно, не зазнаючи впливу шуму, високої температури та пилу на робочому місці

Справа внизу: технічна спеціалістка за роботою в лабораторії, де проводиться тестування на ВІЛ/СНІД

Хімікати, шум, жар, пил і віруси — це все приклади небезпечних професійних факторів.

Головними шляхами для дії небезпечних речовин, тобто способами, в які вони контактують із організмом або потрапляють до нього, є:

- вдихання речовин, таких як гази, азбестові волокна, деревний пил і цвіль, які можуть потрапляти до організму через дихання;
- дермальне поглинання через шкіру таких речовин, як розчинники, що можуть потрапляти до організму через шкіру;
- випадкове потрапляння всередину організму таких речовин, як небезпечні хімікати, які людина може проковтнути, якщо вони зберігаються в тарі без маркування.

► ФАКТОРИ, НЕБЕЗПЕЧНІ ДЛЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я

В умовах запровадження нових технологій (наприклад, масштабної диджиталізації), глобальної конкурентоспроможності, коливання чисельності населення, зміни клімату і нових форм зайнятості й праці (наприклад, дистанційної роботи) зараз як ніколи важливо передбачати нові ризики для безпеки та здоров'я на роботі, а також пов'язані із ними нещасні випадки й захворювання.

Психосоціальні ризики заслуговують на особливу увагу й повинні включатися до оцінювання ризиків на рівні підприємства, оскільки поєднання нових методів роботи й економічної кризи посилює небезпеку стресу, насильства та домагань, пов'язаних із роботою.

Стрес, пов'язаний із роботою, виникає у випадку, коли вимоги робочого завдання не відповідають спроможності, ресурсам або потребам працівників або де знання працівника чи здатність упоратися з роботою не відповідають очікуванням, установленим культурою відповідного підприємства. Деякі працівники (наприклад, ті, що працюють із населенням) можуть зазнавати сильнішого стресу, ніж інші. Стрес може проявлятися багатьма способами — від поганого почуття вранці до серйозних проблем, пов'язаних із здоров'ям, як-от серцево-судинні захворювання, депресія, безсоння й навіть самогубство. Працівники можуть реагувати на стрес і застосуванням нездорових способів його подолання, як, наприклад, зловживання алкоголем, споживання наркотиків, нездорове харчування і недостатня фізична активність.

«Насильство та домагання у сфері праці» означають неприйнятну поведінку й практику або погрози такими діями, що спрямовані на заподіяння фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди, призводять або можуть призвести до такої шкоди, як, приміром, ґендерно зумовлене насильство та домагання. Така поведінка і практика впливають на психологічне, фізичне та сексуальне здоров'я людини, її гідність, сімейне та соціальне середовище.

«ґендерно зумовлене насильство та домагання» означають насильство та домагання, які спрямовані на людей через їхню стать чи ґендер або які несумірно сильно зачіпають осіб конкретної статі чи конкретного ґендера; це поняття включає сексуальні домагання. Оскільки таке насильство і такі домагання непропорційно сильно зачіпають жінок, підприємства повинні прийняти інклюзивний підхід, спрямований на усунення причин і факторів ризику, зокрема ґендерних стереотипів⁴, дискримінації і нерівноправних ґендерно зумовлених відносин або ставлення, з метою припинення насильства та домагань на роботі.

Ці фактори не лише впливають на здоров'я, а й зачіпають багато аспектів діяльності підприємства, зокрема якість послуг, які воно надає, та його репутацію, організацію праці, трудові відносини та продуктивність праці. Отже, їм немає місця у розвиткові сталих підприємств.

МОП визнає право кожного на працю, вільну від насильства й домагань, які можуть становити порушення прав людини або посягання на них і загрозу принципів рівності можливостей. Насильство та домагання є неприйнятними й несумісними з гідною працею⁵.

⁴ ґендерні стереотипи — це упереджені уявлення, згідно з якими жінкам і чоловікам довільно встановлюються характеристики та ролі, що визначені та обмежені їхнім ґендером, наприклад: «жінці не слід бути пілотом» або «чоловіки не повинні займатися домашньою працею».

⁵ Див. ст. 16 Конвенції МОП 2019 р. про насильство та домагання (№ 190), https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_ILO_CODE:C190

Підприємства повинні сприяти запобіганню таким поведінці та практиці, створюючи робоче середовище, в якому співробітництво всіх сторін (не лише роботодавців, керівництва і працівників, а й підрядників, клієнтів і відвідувачів) забезпечує відсутність насильства та домагань.

► РИЗИК

«Ризик» — це поєднання імовірності (високої чи низької вірогідності) того, що небезпечний фактор дійсно призведе до травми чи захворювання, разом із показником можливої тяжкості шкоди.

Ризик = імовірність шкоди x тяжкість шкоди

Контакт із небезпечним фактором означає ризики для безпеки та здоров'я працівників: токсична хімічна речовина, наприклад, пестицид, є небезпечним фактором, але якщо її виробляють у повністю герметичній системі, ніхто не зазнає дії цього фактора; отже, під час виробництва цей фактор не становить небезпеки для здоров'я людини. Проте, коли цю речовину розпилюють на полі, незахищені працівники можуть зазнати її дії через інгаляційне надходження (вдихання), контакт із шкірою (дермальну абсорбцію) і (або) випадкове потрапляння всередину організму (ковтання).

► Рис. 3. Контакт із небезпечними факторами

Малярі працюють без робочого настилу, захисного огороження чи страхувальної прив'язі, Антананаріву (Мадагаскар), 2017 р. Ці працівники можуть упасти з висоти, отже, вони ризикують отримати серйозну травму чи загинути.

Падіння тіл і предметів (наприклад, сходів, відра з фарбою чи інструментів) може також заподіяти шкоду перехожим або колегам цих працівників.

Під час роботи на висоті слід урахувувати також погодні умови, тому що екстремальна температура і вологість (наприклад, вологі, слизькі поверхні) можуть в рази збільшити небезпечність цієї діяльності.

► МАТРИЦІ РИЗИКІВ

Матриці ризиків — це таблиці, що використовуються для оцінювання наявних ризиків за імовірністю (вірогідністю, можливістю) їх настання і тяжкістю їхніх наслідків (шкоди для безпеки чи здоров'я).

► ЯК КОРИСТУВАТИСЯ МАТРИЦЕЮ РИЗИКІВ

Для того, щоб оцінити рівень ризику, виберіть у наведеній нижче таблиці його імовірність (вертикальний стовпчик) і тяжкість наслідків (горизонтальні рядки). Рівень ризику є перетином цих двох факторів: ризик = імовірність x тяжкість.

Наприклад, якщо на підприємстві зберігаються займісті матеріали, з якими поводяться без застосування запобіжних заходів, це означало б, що пожежа є «імовірною», а її очікувана тяжкість — «дуже високою». Отже, цей ризик класифікується як «високий» і віднесений до червоної зони, тому потрібні негайні дії для запобігання йому.

► ПРИКЛАД МАТРИЦІ РИЗИКІВ

Імовірність (вірогідність) настання події	Потенційна тяжкість або наслідки події		
	Незначна	Помірна	Дуже висока
Малоймовірна	Низький ризик	Низький ризик	Середній ризик
Імовірна	Низький ризик	Середній ризик	Високий ризик
Дуже імовірна	Середній ризик	Високий ризик	Високий ризик

За допомогою матриць ризиків можна також оцінювати залишковий ризик (ризик, що залишається попри запроваджені заходи з контролю).

Ризики, що потрапляють до червоної зони, мають найвищий пріоритет, і займатися ними слід у першу чергу, тому що імовірність їх настання є найвищою, а потенційні наслідки в плані шкоди для безпеки та (або) здоров'я можуть бути дуже серйозними.

Доречно визначити, що саме ми маємо на увазі на кожному рівні тяжкості, імовірності та ризику. Це — матриця 3x3; інакше кажучи, для кожного з цих трьох факторів передбачено три рівні.

Для *імовірності* (вірогідності) настання події:

- **1. Подія малоймовірна:** вірогідність заподіяння комусь шкоди за наявних обставин є вкрай низькою;
- **2. Подія імовірна:** дуже висока імовірність того, що особа, яка працює за наявних обставин, отримає травму чи захворює;
- **3. Подія дуже імовірна:** робочі ситуації, коли за наявних обставин хтось майже напевно отримає травму чи захворює.

Для тяжкості шкоди:

- ▶ **1. Незначна:** травма чи хвороба, що вимагає щонайбільше незначної першої допомоги. Через таку шкоду особа не виходить на роботу максимум пару днів (якщо взагалі таке має місце);
- ▶ **2. Помірна:** серйозніша травма чи хвороба, що спричиняє тимчасову непрацездатність, від якої особа може відновитися (наприклад, перелом руки або незначна тріщина кістки). Така травма чи хвороба призводить до відсутності особи на роботі й поганого самопочуття протягом значного періоду часу);
- ▶ **3. Дуже висока:** потенційна смерть або тяжка травма чи хвороба з довготривалими або незворотними наслідками (наприклад, ампутацією або втратою слуху внаслідок шуму). Така подія різко змінює життя.

Три рівні ризику відображені у матриці як перетин між рівнем шкоди та імовірності її заподіяння:

- ▶ **1. Низький ризик:** незначний ризик легкої травми або хвороби;
- ▶ **2. Середній ризик:** тяжкість травми чи погіршення здоров'я є значною, або підвищується імовірність шкоди, навіть якщо можна очікувати менш серйозної шкоди;
- ▶ **3. Високий ризик:** імовірно або дуже імовірно, що матиме місце помірна або серйозна травма чи хвороба або смерть.

Загалом високі та середні ризики є неприйнятними і вимагають якомога скорішого вжиття коригувальних заходів, зокрема надання інформації і проведення навчання.

Низькі ризики можуть не мати пріоритетного значення, але можуть також розглядатися на предмет якомога скорішого вжиття коригувальних заходів, навіть якщо здійснюються кроки з виправлення тих ситуацій, де ризик є вищим.

Хоча матриці ризиків широко використовуються в цілому ряді ситуацій (наприклад, на підприємствах, у дослідженнях із питань зміни клімату й безпеки), для них характерними є значні недоліки. Різні особи можуть по-різному оцінювати один і той самий ризик, тому що не всі однаково сприймають його імовірність і (або) серйозність. Ураховуючи це, необхідно надати чіткий опис кожного фактора (імовірність, тяжкість і рівень ризику).

За умови належного використання матриці ризиків можуть бути практичними та легкими в застосуванні. Як і всі кроки цього процесу, оцінювання ризиків не однією-двома особами, а групою, може забезпечити збалансованіші результати завдяки обговоренню будь-яких спірних питань.

► НЕБЕЗПЕЧНИЙ ФАКТОР У ПОРІВНЯННІ З РИЗИКОМ

Небезпечні фактори та ризики — це різні поняття, і нерозуміння різниці між ними може призвести до плутанини. Важливо пам'ятати, що небезпечні фактори пов'язані з конкретною речовиною чи конкретним процесом, тоді як ризики обумовлюються імовірністю ушкодження і тяжкістю потенційних наслідків. Рівень ризику коливається відповідно до заходів, застосованих для зменшення цього ризику.

Наприклад, пестициди є токсичними, отже, небезпечними, і їх розпилення може створювати серйозні ризики для здоров'я фермерів або працівників ферм. Проте, якщо належним чином контролювати застосування пестицидів, ці ризики можна зменшити до прийнятних рівнів. Інакше кажучи, один і той самий небезпечний фактор може створювати різні рівні ризику.

- **Рис. 4. Один і той самий небезпечний фактор (вентилятор без захисної сітки) присутній на одному й тому самому робочому місці, але його розташування обумовлює різні рівні ризику**

Зліва: вентилятор без захисної сітки, що стоїть на столі, становить очевидний ризик.

Справа: встановлення вентилятора на книжкову полицю зменшує цей ризик.

«Прийнятний ризик» — це ступінь, до якого особа, організація чи суспільство готові терпіти фактор, що потенційно може призвести до хвороби чи травми (чи то фізичної, чи то психологічної). Прийнятність ризику — складне питання, тому що у різних людей і суспільств існує різне уявлення про те, що є прийнятним. Ураховуються технічні, етичні, політичні та економічні (яку цінність має життя або здоров'я?) й навіть психосоціальні міркування.

Приймаючи рішення щодо прийнятності ризику, важливо брати до уваги ґендер, вік і здоров'я працівників, для яких проводиться відповідне оцінювання, та цінити їхній внесок.

НЕЩАСНІ ВИПАДКИ НА РОБОТІ

«Нещасний випадок на роботі» — це подія, що настає внаслідок або в процесі роботи й призводить до смертельної або не смертельної травми.

Як і інші небажані події на роботі, нещасні випадки на роботі, як правило, спричиняються різними факторами — одні з них є очевиднішими, ніж інші — які утворюють причинно-наслідковий зв'язок, що призводить до нещасного випадку.

► Рис. 5. Нещасний випадок на роботі

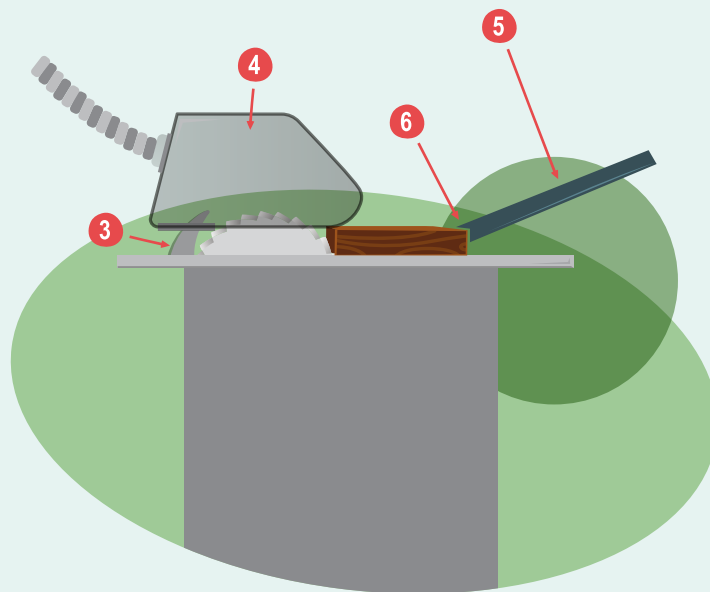
ЦИРКУЛЯРНІ ВЕРСТАТИ

ЦИРКУЛЯРНІ ПИЛКИ ПОВИННІ МАТИ НИЖЧЕНАВЕДЕНІ ЕЛЕМЕНТИ

Запобіжний клин **3**

Верхній захист, який можна опустити якомога ближче до заготовки **4** Ці елементи перешкоджають викиданню деревини в вашому напрямку і не дозволяють вам торкнутися полотна циркулярної пилки, коли ви користуєтеся такою пилкою.

Щоб унеможливити порізи під час експлуатації циркулярної пилки, тримайте руки подалі від її полотна. Якщо вам необхідно наблизитися до полотна менш ніж на 30 см, користуйтеся штовхачем **5** завдовжки мінімум 45 см, який має трикутний паз на кінці **6** Завдяки цьому ваша рука знаходитиметься далеко від полотна, що обертається.

Молодий верстатник отримав травму внаслідок того, що він торкнувся рукою незахищеного полотна циркулярного верстата, на якому він працює.

Загалом кажучи, нещасним випадкам на роботі сприяє багато факторів, зокрема (і не тільки) вік, досвід роботи, рівень підготовки, професійний стрес, втома, ритм роботи, машини без захисних елементів, небезпечні робочі процедури, нагляд і управління БЗР.

Нещасні випадки дорогою на роботу і з роботи також можна вважати нещасними випадками на роботі.

Необхідність пересування на роботу та з роботи істотно впливає на доступ жінок до сфери праці, й дослідження показують, що проблеми з безпекою та захищеністю (наприклад, домагання та напади) можуть знеохочувати їх до користування громадським транспортом. Нічні зміни можуть спричиняти підвищений ризик для всіх, хто працює (і чоловіків, і жінок), тому адміністрації підприємства слід урахувати їхні потреби та побоювання: якщо громадський транспорт не може забезпечити безпечні умови, підприємство повинно надати власний транспорт або вжити відповідних заходів для запобігання ризикам щодо безпеки та захищеності, пов'язаним із поїздками на роботу і з роботи.

► ПРОФЕСІЙНЕ ЗАХВОРЮВАННЯ

Термін «професійне захворювання» означає будь-яке захворювання, отримане в результаті впливу факторів ризику, що виникають у зв'язку з трудовою діяльністю, наприклад, утрата слуху, спричинена шумом, силікоз (захворювання легень, спричинене вдиханням пилу, який містить вільний кристалевий діоксид силіцію), астма (через контакт із деревним пилом або хімічними речовинами) та захворювання опорно-рухового апарату (викликані одноманітною напруженою працею).

Важливо зауважити, що робота може впливати й на непрофесійні захворювання: наприклад, високий тиск може підвищуватися через стрес, пов'язаний з роботою.

► **Рис. 6. Кількість померлих у світі в результаті професійних захворювань і нещасних випадків на роботі (на день)**

Більшість смертей, спричинених небезпечними та шкідливими для здоров'я умовами праці, є результатом професійних захворювань. Безпечні і здорові умови праці можуть запобігти професійним захворюванням і нещасним випадкам на роботі.

► НЕБЕЗПЕЧНІ ПОДІЇ

«Небезпечна подія» — це подія, яка легко ідентифікується, визначена в національних законах і нормативних актах, вона може спричинити травму чи захворювання працівників або населення.

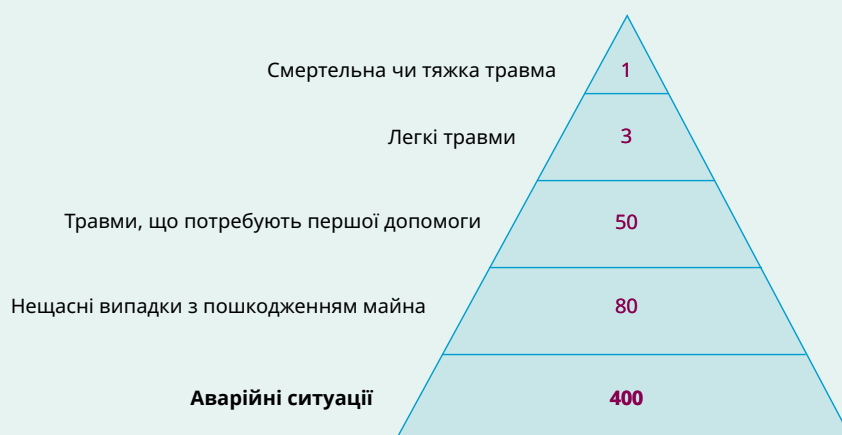
► АВАРІЙНІ СИТУАЦІЇ

«Аварійні ситуації» — це інциденти, не визначені у національних законах і нормативних актах, які не призвели до травми або пошкодження майна, але можливість травми існувала. Інакше кажучи, це — інциденти, які могли б заподіяти шкоду працівникам або населенню (наприклад, падіння цеглини з риштувань, яка нікого не вдарила).

Нещасні випадки, захворювання та аварійні ситуації повинні розслідуватися й аналізуватися з метою:

- встановити, чому вони трапилися (причину);
- визначити заходи з контролю, потрібні для запобігання їх повторенню (з тим, щоб вони не траплялися знов);
- запобігти будь-яким травмам або втраті працездатності в подальшому;
- зібрати та зберегти докази для подання претензій.

► Рис. 7. Аварійні ситуації

На кожний нещасний випадок із смертельним або тяжким наслідком припадало 400 аварійних ситуацій, з яких можна було б здобути відповідні уроки, запобігши таким чином смертельним або тяжким травмам у майбутньому.

Збирання інформації про аварійні ситуації і небезпечні події («інциденти») може бути корисним для запобігання нещасним випадкам на роботі й професійним захворюванням, тому ці інциденти слід розслідувати, щоб відповісти на нижченаведені запитання:

- ▶ **Хто** отримав травму, постраждав від погіршення здоров'я або іншим чином був причетний до події, що розслідується?
- ▶ **Де** трапився інцидент?
- ▶ **Коли** трапився інцидент?
- ▶ **Що** трапилося під час інциденту?
- ▶ **Як** трапився інцидент?
- ▶ **Чому** трапився інцидент?

Роботодавцям необхідно документально фіксувати інформацію не тільки про нещасні випадки на роботі й професійні захворювання, а й про небезпечні події та аварійні ситуації. Повідомлення про них до компетентних органів, як правило, є вимогою законодавства. Такий звіт повинен містити найважливішу інформацію про те, як саме особа отримала травму чи захворіла, з тим, щоб можна було проаналізувати таку подію чи ситуацію, зрозуміти її обставини і вжити необхідних заходів для запобігання її повторенню.

Роботодавці повинні забезпечити, щоб працівники розуміли свій обов'язок повідомляти своїх безпосередніх начальників про будь-яку небезпечну ситуацію або відхилення від норми, виявлені у робочій зоні. Працівники та їхні представники повинні мати інформацію про всі зареєстровані випадки та умови, в яких вони трапилися, щоб мати можливість допомогти поліпшити умови праці. Ця інформація є цінною не лише для запобігання, а й для статистичних цілей і досліджень.

Важливо, щоб на підприємствах культивувалася культура відмови від покарання за повідомлення про інциденти, тому що інакше про них не будуть повідомляти, в результаті чого трапиться нещасний випадок. Наявність спеціальної форми, в якій фіксуються інциденти, полегшує здійснення коригувальних заходів. Зразок простої форми повідомлення про інциденти наведено в Додатку І.

Пам'ятайте: нещасні випадки на роботі, професійні захворювання та інші небажані події можна попередити!

▶ КУЛЬТУРА ПРОФІЛАКТИКИ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я

Важливо пам'ятати, що нещасні випадки на роботі та професійні захворювання не впливають на всіх працівників однаково.

Особливо вразливими для професійних травм і захворювань є молоді працівники (віком 15–24 роки), жінки та працівники-мігранти, особливо коли вони працюють у небезпечних галузях, таких як будівництво та сільське господарство, а також у ненадійних умовах, наприклад у неформальній економіці. Необхідно враховувати різні потреби робочої сили, щоб забезпечити безпеку та здоров'я для всіх.

► Рис 8. Інформація про вразливих працівників

НАГОЛОС
НА НАЙУРАЗ-
ЛИВІШИХ
ПРАЦІВНИКАХ

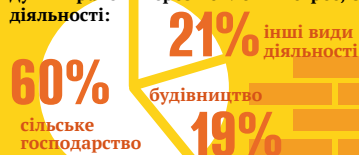
Програма «Безпека та здоров'я для всіх» (Safety + Health for All) розробляє заходи з вирішення проблем БЗР для тих категорій працівників, у яких виникають гострі потреби, як-от:

- працівники небезпечних галузей, таких як будівництво і сільське господарство;
- працівники малих і середніх підприємств;
- працівники, які непропорційно сильно вразливі до травм і захворювань, зокрема неформальні працівники та працівники-мігранти, жінки та молоді працівники (віком 15–24 роки).

Будівництво та
сільське господарство

Будівництво та сільське господарство — дві з найбільших і найнебезпечніших галузей у світі. Щороку помирає щонайменше 60 тис. будівельних і 170 тис. сільськогосподарських працівників. Працівники сільськогосподарства та будівництва найбільше потерпають від зміни клімату й пов'язаного з цим теплового стресу.

Відсоток робочих годин, які до 2030 року будуть втрачені через тепловий стрес, за видом діяльності:

Молоді працівники

Серед працівників віком від 15 до 24 років спостерігається найвищий рівень професійного травматизму.

40%

У ЄС поширеність не смертельних травм серед них є на 40% вищою, ніж серед літніх працівників.

Працівники-мігранти

164

мільйони осіб мігрували в пошуках роботи протягом 2013–2017 років

Більшість мігрантів зайняті на брудних, небезпечних і принизливих роботах, часто в неформальних і (або) нерегульованих галузях, як-от сільське господарство, будівництво чи домашня праця, де трудові права та заходи із захисту практично не дотримуються.

Вірогідність
зайнятості жінок

26%

є на 26% меншою, ніж чоловіків

Жінки часто зосереджені на найменш оплачуваних роботах і часто працюють на них тимчасово або сезонно. Ненадійний характер роботи багатьох жінок робить їх особливо вразливими до сексуальних домагань і насильства.

Тільки 9% всіх МСП і мікропідприємств світу діють у формальній економіці.

Працівники
у неформальній економіці

>60%

Понад 60% зайнятого населення світу працює в неформальній економіці.

Працівники неформальної економіки часто працюють на найнебезпечніших роботах, у найнебезпечніших умовах і обставинах у всіх галузях економіки, зокрема в будівництві та сільському господарстві.

Вагітні працівниці та працівниці, які годують грудьми

У багатьох країнах запроваджені юридичні заходи для захисту вагітних жінок і жінок, які годують грудьми, від ризиків, пов'язаних із роботою, зокрема встановлено вимогу про ідентифікацію небезпечних речовин і заборонено їх використання. Якщо існує значний професійний ризик, законодавство часто вимагає від роботодавців зменшувати такі ризики шляхом переведення жінки на іншу роботу або надання їй права на дострокову декретну відпустку.

Усі форми дискримінації щодо вагітних працівниць і працівниць, які годують грудьми, слід заборонити.

Охорона здоров'я матерів передбачена Ціллю сталого розвитку 3 «Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку».

► ЗАПОБІГАННЯ⁶

«Запобігання» означає недопущення настання якоїсь події.

Дедалі більше країн зараз віддають перевагу БЗР і запобіганню нещасним випадкам і погіршення стану здоров'я, а не реагуванню на ці події за фактом. Найважливішим, ймовірно, є те, що ще більше зацікавлених суб'єктів — урядів, роботодавців, працівників тощо — зараз погоджуються з тим, що тягар нещасних випадків на роботі й погіршення стану здоров'я є набагато важчим, ніж вважалося раніше. Тепер широко визнано, що нещасні випадки на роботі та професійні захворювання сильно впливають на продуктивність, конкурентоспроможність і репутацію підприємств, а також на джерела засобів до існування людей і їхніх сімей. Більше того, нещасні випадки на роботі та погіршення стану здоров'я спричиняють надзвичайне гуманітарне та економічне навантаження на країну, зашкоджуючи її репутації як надійного ділового партнера та підриваючи процес сталого економічного зростання. Коротше кажучи, *запобігання окупається*.

У Конвенції МОП 2006 року про основи, що сприяють безпеці та здоров'ю на роботі (№ 187) національна культура профілактики в галузі безпеки та здоров'я визначена як культура, «у якій право на безпечне та здорове робоче середовище дотримується на всіх рівнях, де уряди, роботодавці й працівники беруть активну участь у забезпеченні безпечного та здорового робочого середовища за допомогою системи встановлених прав, відповідальності й обов'язків і де принципам профілактики надається найвищий пріоритет».

Підсумуємо: контакт із небезпечними факторами на роботі може спричиняти нещасні випадки на роботі та погіршення стану здоров'я або професійні захворювання. БЗР — це дисципліна, що передбачає профілактику, прогнозування та контроль чи зведення до мінімуму професійних ризиків, зокрема психосоціальних, шляхом підтримання і покращення безпеки та здоров'я працівників і безпечного та здорового робочого середовища.

6 Економічна ефективність запобігання продемонстрована низкою досліджень, наприклад, Lahiri S et al., "The Cost Effectiveness of Occupational Health Interventions: Prevention of Silicosis", in *American Journal of Industrial Medicine*, Vol. 48(6), December 2005, pp. 503–514, препринт доступний за посиланням https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/global/8silicosis.pdf

7 МОП, Конвенція 2006 р. про основи, що сприяють безпеці та здоров'ю на роботі (№ 187), ст. 1(d). Доступна за посиланням https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/genericdocument/wcms_752043.pdf

► 3. ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ

Власники/керівники МСП і працівники можуть спільно діяти задля покращення стану БЗР. Професійний травматизм і погіршення стану здоров'я можуть руйнувати життя і негативно позначатися на продуктивності, при цьому малі підприємства є особливо вразливими до впливу нещасних випадків на роботі та професійних захворювань.

Щоб забезпечити безпечні та здорові умови праці, сприяти продуктивності праці та конкурентоспроможності, підприємства можуть здійснити низку відповідних кроків, зокрема прийняти політику в сфері безпеки та здоров'я на роботі, створити комітети з БЗР, запровадити відповідні програми навчання та провести оцінювання ризиків, яке є ключем до управління ризиками на рівні підприємства.

Термін «оцінювання ризиків» означає ретельне вивчення можливих пов'язаних із роботою причин травмування або погіршення здоров'я. Воно дає роботодавцям змогу встановити, чи є прийнятними заходи з контролю ризиків, що вони їх запровадили, або ж їм слід активізувати зусилля для зменшення ризику до прийнятного рівня як для працівників, так і для населення в цілому. Мета — забезпечити, щоб ніхто не травмувався та не захворів.

Підсумок оцінювання ризиків повинен допомогти роботодавцям визначити, яка форма заходу з контролю ризиків є найдоречнішою. Працівники та інші особи (зокрема відвідувачі) мають право бути захищеними від потенційної шкоди, спричиненої діяльністю роботодавця. Закони можуть не вимагати від роботодавців усунення ризику, але зобов'язують їх зменшити цей ризик, наскільки це є практично можливим⁸, для того, щоб захистити безпеку та здоров'я у робочих зонах.

Оцінювання ризиків — цінний інструмент, який надає роботодавцям і підприємствам засіб, що дає їм змогу діяти на випередження, виявляти небезпечні фактори і вживати заходів для усунення проблем до того, як ці проблеми спричинять нещасний випадок або погіршення стану здоров'я. Іншими словами, оцінювання ризиків може допомогти зробити робочі зони безпечнішими, здоровішими і продуктивнішими.

Таке оцінювання не повинно бути складною процедурою, тому що роботодавці та працівники знають свої робочі зони, і оцінювання є корисним для сприяння їм у знайденні економічно ефективних, практичних способів контролювання ризиків на роботі. Ще одна перевага полягає в тому, що оцінювання ризиків може охоплювати ризики будь-яких типів, зокрема й психосоціальний ризик (професійний стрес).

За законами більшості країн відповідальність за оцінювання ризиків лежить на роботодавцях (які можуть призначити для виконання цього завдання одну чи кілька компетентних осіб). Ці призначені особи повинні добре знати відповідні робочі зони та робочі процеси, знати, де знайти приклади належної практики і як їх використовувати, а також мати підтримку у формі повноважень, наданих роботодавцем. Вони, крім того, повинні бути здатними виявляти небезпечні фактори і визначати рівні ризику, розуміти, які засоби контролю ризиків є необхідними та як застосувати їх на практиці, а також мати повноваження на такі дії.

8 Див. ст. 16 Конвенції МОП 1981 р. про безпеку та здоров'я на роботі (№ 155), текст доступний за посиланням: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text

Якщо таких фахівців на підприємстві немає, то можуть допомогти компетентні сторонні спеціалісти. У такому випадку роботодавець повинен перевірити, чи знайомі вони з конкретними видами трудової діяльності й чи здатні вони їх оцінити.

Оцінювання ризиків на МСП зазвичай не обов'язково мають проводити фахівці у галузі безпеки та здоров'я на роботі, проте особи, відібрані для її проведення, повинні:

- ▶ розуміти загальний підхід до оцінювання ризиків;
- ▶ бути спроможними застосовувати цей підхід до робочих зон і дорученого завдання. Це може вимагати:
 - ▶ визначення проблем щодо безпеки та здоров'я;
 - ▶ оцінювання потреби у діях і встановлення відповідних пріоритетів;
 - ▶ формування можливих варіантів усунення чи зменшення ризиків, роз'яснення відносних переваг цих варіантів і оцінювання їхньої ефективності;
 - ▶ заохочення і висвітлення вдосконалень у галузі безпеки та здоров'я, а також прикладів передової практики;
- ▶ бути здатними виявити ситуації, в яких вони не можуть адекватно оцінити ризик, з метою подальшого звернення за допомогою.

Співробітництво працівників має основоположне значення, оскільки їхні спостереження впливають із безпосереднього досвіду. Вони повинні пройти базову підготовку з питань оцінювання ризиків, щоб їм були зрозумілі відповідні поняття і заходи.

Тоді як інспекційні відвідування підприємств можна порівняти з «моментальними знімками» цих підприємств, оцінювання ризиків є неперервним (постійним) процесом і може здійснюватися на різних рівнях:

- ▶ для всього підприємства в цілому (із охопленням усіх видів діяльності, процесів і працівників);
- ▶ для підрозділу підприємства (наприклад, механічної ремонтної майстерні з конкретною групою працівників);
- ▶ для небезпечного виду діяльності або процесу (наприклад, щодо проблем з обробкою важких вантажів).

► 3.1 5 КРОКІВ ОЦІНЮВАННЯ РИЗИКІВ

Практичний метод оцінювання ризиків полягає у здійсненні наведених нижче п'яти кроків:

Крок 1. Виявити небезпечні фактори і причини їхньої присутності

Крок 2. Визначити, кому може бути завдано шкоди та як саме

Крок 3. Проаналізувати ризики: визначити заходи з контролю ризиків для безпеки та здоров'я і прийняти відповідне рішення щодо них

Крок 4. Зафіксувати, хто відповідає за реалізацію заходів контролю і яких саме, а також строки виконання

Крок 5. Здійснити моніторинг і перегляд оцінки ризиків і за потреби оновити її

У Додатку II наведено шаблон, що допоможе вести протокол оцінювання ризиків.

КРОК 1. ВИЯВИТИ НЕБЕЗПЕЧНІ ФАКТОРИ І ПРИЧИНИ ЇХНЬОЇ ПРИСУТНОСТІ

Оцінювання ризиків починається з виявлення небезпечних факторів у робочій зоні (не лише тих, що виникають через трудову діяльність, а й таких факторів, як планування приміщення). Мета цього кроку — виявити все, що може заподіяти шкоду людям, які перебувають на підприємстві. Якщо небезпечний фактор не виявлено, його неможливо контролювати, тому вкрай важливо, щоб цей крок був якомога всеохопнішим.

Тим, хто працює у певному місці щодня, легко не помітити небезпечні фактори. Ось деякі поради для виявлення факторів, які мають значення. Роботодавець, призначений працівник або стороння служба повинні:

- ▶ обійти робочу зону та відшукати все, що за обґрунтованим припущенням може завдати шкоди;
- ▶ установити, які види робіт і робочі процеси є найнебезпечнішими/найризикованішими і де вони виконуються. Може бути корисним скласти контрольний перелік; у будь-якому випадку важливо робити нотатки, які використовуватимуться під час підготовки письмового оцінювання ризиків;
- ▶ запитати працівників або їхніх представників про небезпеки, з якими вони стикаються в процесі роботи, і як, на їхню думку, можна запобігти нещасним випадкам на роботі та погіршенню здоров'я. Можливо, вони помітили речі, які не відразу стають очевидними для того, хто проводить оцінювання ризиків;
- ▶ вивчити досвід попередніх нещасних випадків і професійних захворювань, де увага часто може привертатися до менш очевидних небезпечних факторів;
- ▶ не забути подумати як про ті небезпечні фактори, що становлять безпосередню загрозу для безпеки та здоров'я, так і про ті, що викликають довготривалу загрозу для здоров'я (наприклад, високі рівні шуму або контакт із шкідливими речовинами);
- ▶ зв'язатися з професійним об'єднанням, членом якого є певна особа чи служба, тому що багато таких об'єднань можуть надавати корисні настанови;
- ▶ ознайомитися з інструкціями виробників і технічними специфікаціями, які можуть бути дуже корисними у виявленні хімічних і технічних небезпечних факторів, а також вивченні цих факторів у ширшому контексті;
- ▶ запитати у колег про те, чи існує, на їхню думку, якийсь небезпечний фактор, який ще не виявлено, і чи не зазнає якийсь працівник потенційного ризику, який, можливо, було упущено.

Ще одним цінним інструментом виявлення небезпечних факторів і оцінювання та контролю ризиків у організованому порядку є **контрольні переліки з БЗР**. Це — переліки запитань закритого типу (з відповіддю «так» або «ні»), на які слід відповідати щоразу, коли проводиться оцінювання ризиків або перевірка підприємства. Вони зосереджуються на конкретних проблемах (як-от безпека машин, робота на висоті або видалення відходів), і результати їх заповнення дають «моментальний знімок» підприємства або його частини, який потім використовується як орієнтир для коригувальних заходів.

Зразок контрольного переліку	Так	Ні
Чи є підприємство в цілому чистим і охайним?		
Чи регулярно видаляються бруд, сміття і відходи?		
Чи забезпечено регулярне миття і підмітання підлог?		
Чи підтримується, зокрема, чистота стель?		
Чи забезпечено відсутність на робочих столах і верстатах зайвих предметів?		
Чи наявні відповідні позначення: (1) для заохочення належних заходів безпеки та підтримання порядку? (2) для попередження про небезпечні фактори у робочій зоні?		
Чи безпечно складаються всі матеріали, комплектуючі вироби та запаси?		
Чи забезпечено належне позначення/маркування місць для зберігання?		
Чи забезпечено відсутність запасів, сміття та зайвих предметів у всіх проходах і прольотах та на всіх сходах?		
Чи передбачено окремі контейнери для збирання запасів і сміття?		
Чи є поверхні підлог рівними, неслизькими (тобто без слідів води, олії або інших рідин) та чи перебувають вони в належному стані?		
Чи влаштовано пандуси для легкого пересування матеріалів і працівників?		
Чи мають проходи/прольоти потрібну ширину та чітку розмітку пофарбованими лініями?		
Чи відсутні у проходах/прольотах перешкоди, які могли б заважати вільному пересуванню товарів і людей?		
Чи влаштовані окремі пішохідні доріжки, чітко помічені для відрізнення їх від проїжджої частини (наприклад, у складах)?		
Чи розміщено інформацію про порядок евакуації у випадку пожежі, чи проводилося практичне відпрацювання евакуації?		
Чи проводилися регулярні перевірки та технічне обслуговування первинних засобів пожежогасіння, пожежних виходів тощо?		

Інакше кажучи, контрольні переліки — це простий спосіб забезпечити приділення уваги критично значущим проблемам із БЗР на підприємстві.

Хто б не проводив оцінювання ризиків, необхідно визначити сферу, що перевірятиметься: це може бути все підприємство або деякі його підрозділи.

Перш ніж заповнювати контрольний перелік, необхідно обійти територію об'єкта оцінювання і здійснити ретельне спостереження.

Прочитавши кожний контрольний пункт у переліку (див. нижче) та поспілкувавшись із працівниками, вирішіть, чи робити помітку в розділі «Ви пропонуєте вжиття заходу?».

Якщо захід потрібний, поставте позначку в полі «ТАК», а якщо відповідний коригувальний захід уже здійснюється, — позначку в полі «НІ».

У полі під заголовком «Примітки» запишіть власну пропозицію або вкажіть, де вона викладена. Потім виберіть пункти, де вдосконалення забезпечили б найбільшу вигоду, і позначте їх як «ПРІОРИТЕТ».

Після цього слід провести дискусію в малих групах, щоб домовитися про те, які вдосконалення слід запровадити негайно.

Приклад контрольного пункту контрольного переліку

Робоче місце та робочі інструменти

Розташуйте часто використовувані інструменти, перемикачі та матеріали у безпосередній близькості

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

Контрольні переліки мають багато переваг: вони привертають увагу до значущих проблем у сфері безпеки та здоров'я, дають змогу письмово зафіксувати кожний контрольний пункт і виявлені проблеми, можуть використовуватися як основа для складання звітів про небезпечні фактори і відповідних дискусій або пристосовуватися до кожної робочої зони (з доданням за потреби необхідних контрольних пунктів). Крім того, вони сприяють реалізації організованого підходу до передової практики та зміцнюють командний дух. У них є й недоліки: оскільки вони не є вичерпними і не охоплюють усі потенційні проблеми, пункти, не включені до контрольного переліку, можуть бути проігноровані або пропущені.

Незалежно від обраних інструментів, пошук небезпечних факторів повинен початися з тих аспектів, від яких можна обґрунтовано очікувати шкоди. У нижченаведеному прикладі перераховано три небезпечні фактори у деревообробній промисловості (перший стовпчик):

Крок 1	Крок 2	Крок 3		Крок 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди та як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавця	Термін	Виконано
Контакт із деревним пилом						
Машини						
Ручна обробка						
Крок 5. Здійснити моніторинг і перегляд оцінки ризиків і за потреби оновити її						

Необхідно охопити всі відповідні види діяльності (наприклад, виробництво, планово-попереджувальне обслуговування та аварійний ремонт) та робочі зони.

До цього процесу слід активно залучати працівників, зокрема роз'яснюючи їм (безпосередньо або через їхніх представників) небезпечні фактори, пов'язані з їхньою роботою, дізнаючись їхню думку про те, яким чином ці фактори можуть заподіяти їм шкоду, і отримуючи від них інформацію про аварійні ситуації, в які вони потрапляли. Знання працівниками своїх робочих зон робить це дуже важливим моментом, тому що інші люди можуть упускати або ігнорувати потенційну небезпеку.

Засоби, що допомагають виявити небезпечні фактори:

- попередні перевірки або обстеження робочих зон;
- письмові або усні повідомлення про небезпечні фактори/нещасні випадки;
- особисті спостереження;
- комітет із безпеки та здоров'я, якщо такий існує;
- попереджувальні етикетки чи знаки;
- паспорти безпеки виробників;
- посібники або інструкції виробників.

ВСЕСВІТНЯ ГАРМОНІЗОВАНА СИСТЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ І МАРКУВАННЯ ХІМІЧНИХ РЕЧОВИН (ВГС)

ВГС — це узгоджена на міжнародному рівні (єдина) система, розроблена Організацією Об'єднаних Націй з метою інформування та захисту осіб, задіяних у виробництві, обробці, транспортуванні, використанні та видаленні хімічних речовин. Вона охоплює також їхні ризики для навколишнього середовища.

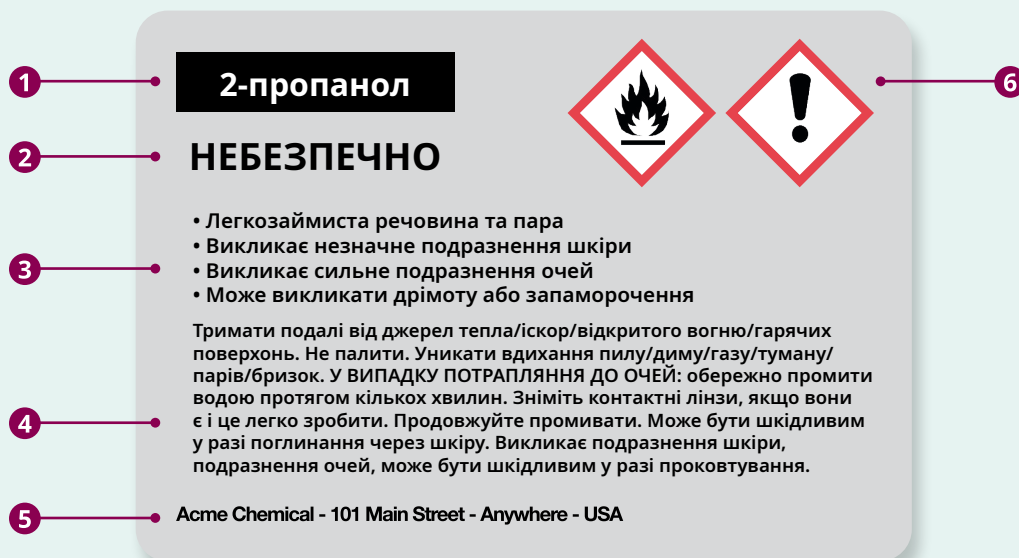
Країни, що запровадили ВГС, «говорять однією мовою» в класифікації хімічних речовин, тому що їхні етикетки і паспорти безпеки речовин (ПБР) мають одні й ті самі характеристики та вимоги. Інформація про небезпечні фактори, наведена на етикетках ВГС і ПБР, є особливо корисною для транспортних та інших працівників, працівників аварійних служб і споживачів. Інформація про ПБР у ВГС повинна охоплювати у наведеному нижче порядку такі аспекти:⁹

1. ідентифікація;
2. ідентифікація небезпечних факторів;
3. склад/інформація про компоненти;
4. заходи з першої допомоги;
5. заходи з пожежогасіння;
6. заходи, що вживаються у разі аварійного викиду;
7. робота з продуктом і його зберігання;
8. заходи з контролю впливу/індивідуальний захист;
9. фізико-хімічні властивості й характеристики щодо безпеки;
10. стійкість і реакційна здатність;
11. токсикологічна інформація;
12. екологічна інформація;
13. правила утилізації;
14. інформація про транспортування;
15. нормативна інформація;
16. інша інформація.

⁹ Зразок ПБР за ВГС для 2-пропанолу наведено за посиланням
<https://www.fishersci.ca/shop/msdsproxy?productName=A426P4&productDescription=2-propanol-histological-fisher-chemical-5#page=1&zoom=auto,-99,798>

Нижче стисло висвітлено шість видів інформації, яка має подаватися на етикетках ВГС:

► **Рис. 9. Шість елементів етикетки, що відповідає вимогам ВГС**

1 Ідентифікатор продукту / інформація про складові	4 Запобіжні заходи
2 Сигнальне слово	5 Ідентифікатор постачальника
3 Характеристика небезпеки	6 Піктограми

Ідентифікатор продукту: хімічне найменування речовини та її відвантажувальне найменування.

Сигнальні слова: слова, що означають рівень серйозності небезпеки, зокрема «Небезпечно» (серйозніша небезпека) і «Обережно» (менш серйозна небезпека).

Характеристика небезпеки: фрази (та коди), що описують небезпеку та, де це є доречним, її ступінь, наприклад, «Викликає подразнення очей».

Повідомлення про запобіжні заходи та піктограми: фрази та (або) піктограми, що описують рекомендовані заходи, які мають бути здійснені для зведення до мінімуму або попередження шкідливих наслідків контакту з небезпечним продуктом, його неналежного зберігання чи неналежного поводження з ним. Існує 5 видів повідомлення про запобіжні заходи: загальне, попередження (наприклад, «не розпилювати на відкритий вогонь або інше джерело займання»), реагування (у випадку пролиття чи контакту), зберігання та видалення.

Ідентифікатор постачальника: детальні контактні дані (назва, адреса і номер телефона) виробника чи постачальника.

Піктограма: графічна композиція, що включає символ, форму, обрамлення, фон і колір, мета якої — передати конкретну інформацію.

► **Рис. 10. Піктограми ВГС**

ВИБУХОВА РЕЧОВИНА

ЗАЙМИСТА РЕЧОВИНА

ОКИСНЮВАЛЬНА РЕЧОВИНА

ГАЗ ПІД ТИСКОМ

**ШКІДЛИВА РЕЧОВИНА
АБО РЕЧОВИНА,
ЩО ПОДРАЗНЮЄ**

**НЕБЕЗПЕЧНО
ДЛЯ ДОВКІЛЛЯ**

НЕБЕЗПЕЧНО ДЛЯ ЗДОРОВ'Я

**РЕЧОВИНА,
ЩО ВИКЛИКАЄ
КОРОЗІЮ**

ТОКСИЧНА РЕЧОВИНА

Актуальну інформацію про небезпечні фактори та ризики для безпеки та здоров'я, пов'язані з виробами та речовинами, використовуваними у робочих зонах, слід брати з етикеток і ПБР.

«Етикетка» — це зображення, прикріплене до тари, що містить назву речовини та базову інформацію про її безпечне використання і поводження з нею. Етикетки є безпосереднім попередженням про небезпечні фактори, дії котрих працівники можуть зазнавати. Усі небезпечні хімічні речовини, що надходять до робочої зони або використовуються в ній, повинні перебувати в тарі з етикеткою.

Роботодавці та працівники повинні бути обізнані про небезпечні фактори, обумовлені використанням хімічних речовин у робочих зонах, та про захисні заходи, що мають уживатися. Небезпечні фактори у зберіганні зменшуються до мінімуму за допомогою пакування, але персоналу підприємства та працівникам екстрених служб необхідно знати, які заходи із реагування є доречними у випадку пролиття або іншого інциденту.

У багатьох країнах виробники та постачальники зобов'язані надавати професійним користувачам ПБР, в якому зазначено: властивості речовини; загроза для здоров'я та навколишнього середовища; небезпека, що впливає з її властивостей, використання, зберігання, транспортування та видалення; вказівки про захист працівників (наприклад, заходи з пожежогасіння та інші заходи, що мають здійснюватися у разі випадкового витоку, і, якщо це є необхідним, заходи з першої допомоги).

Коротко кажучи, в ПБР описані небезпечні фактори, джерелом яких є хімічна речовина, і способи безпечного поводження з нею, її використання, транспортування, зберігання та видалення. ПБР можна використовувати разом з етикетками, інформаційними бюлетенями з питань безпеки, навчанням та іншими комунікаційними заходами.

Працівники та їхні представники повинні мати право одержувати ПБР та іншу аналогічну інформацію у формах та мовами, які вони легко можуть зрозуміти.

ВІЗУАЛЬНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ НЕБЕЗПЕЧНИХ ФАКТОРІВ

Простий спосіб допомогти виявити небезпечні фактори – скласти карту вашої робочої зони та її планування, після чого позначити на ній різні небезпечні фактори (карту небезпечних факторів).

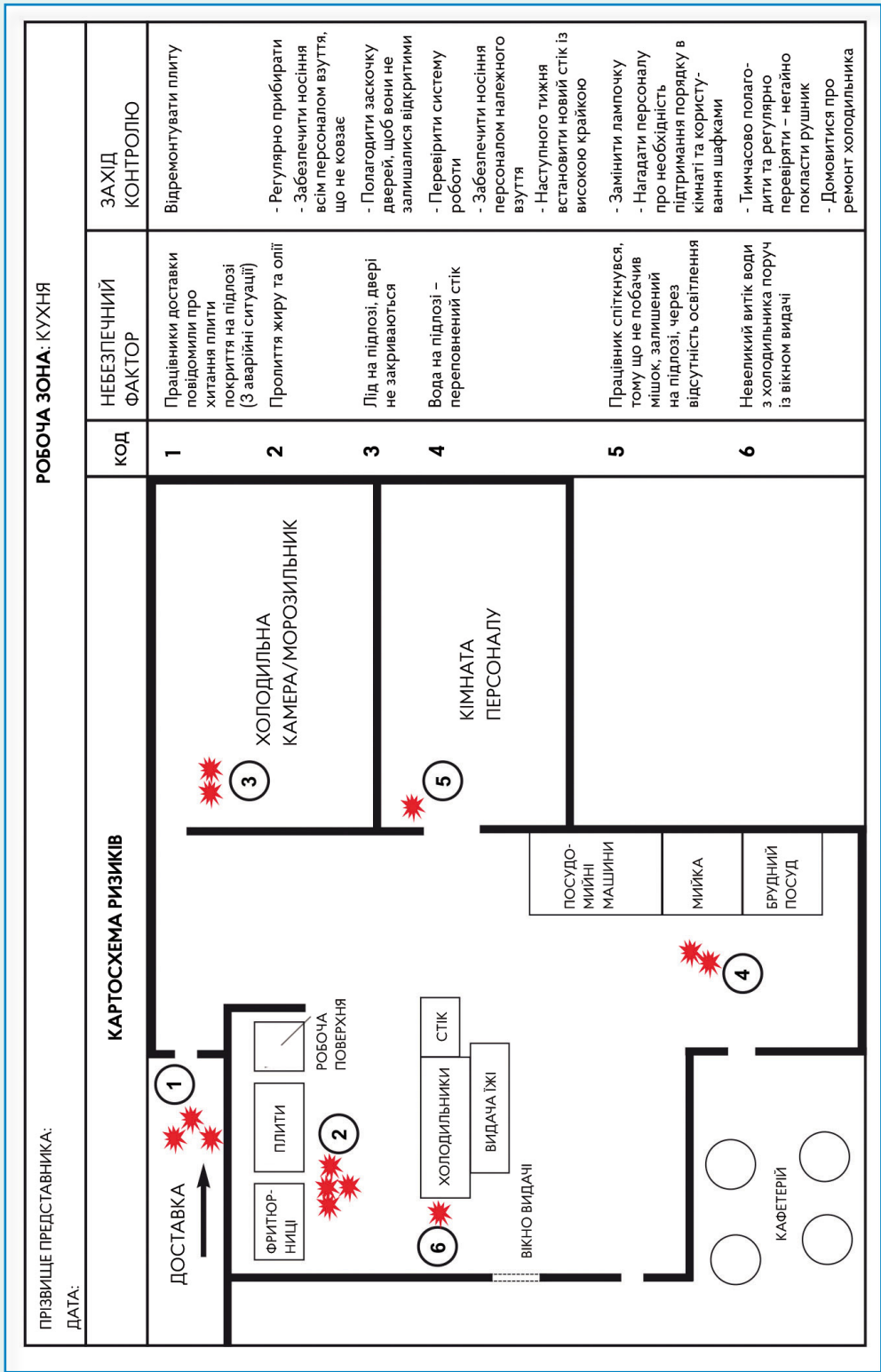
Складіть карту своєї робочої зони і точно позначте його основні особливості, зокрема двері, вікна, сходи та проходи. Потім позначте на ній усі потенційні небезпечні фактори та ризики, показуючи розташування кожного небезпечного фактора на підприємстві в цілому або у вибраних підрозділах чи відділах. Небезпечні фактори зазвичай позначаються кольоровими кружками або формами; різні ризики можна позначати різними кольорами.

Точне визначення місця розташування небезпечних факторів полегшує їх усунення всюди, де це є можливим. Запорукою успіху є співробітництво з працівниками, тому що їхній досвід і знання своїх робочих зон спрощує детальне визначення та виявлення небезпечних факторів цим простим, недорогим методом.

Картування небезпечних факторів дає змогу побачити стан БЗР на підприємстві та полегшує визначення належних заходів контролю ризиків. Карту небезпечних факторів слід тримати під рукою та оновлювати щоразу, коли запроваджуються істотні зміни (наприклад, установлюється нова захисна огорожа наявних машин).

У наведеному нижче прикладі позначені всі виявлені травмонебезпечні місця та причини травмування (наприклад, вода чи лід на підлозі). Можна також зазначити звичайне розташування ключового персоналу (наприклад, працівників, які надають першу допомогу, або членів пожежної бригади).

Рис. 11. Карта місць на кухні підприємства, де є ризик ковзання чи спотикання

Джерело: United Kingdom Health and Safety Executive (HSE), Slips and trips mapping tool: An aid for safety representatives¹⁰.

10. Доступно в онлайн-режимі за посиланням <https://www.hse.gov.uk/slips/mappingtool.pdf>

ІНШІ ДЖЕРЕЛА

Інформацію про небезпечні фактори на роботі можна отримувати також від постачальників, професійних об'єднань і організацій у сфері БЗР, наукових журналів, баз даних щодо токсичності та впливу на здоров'я, міжнародних джерел інформації.

Ще одним цінним джерелом інформації є документація про нещасні випадки та професійні захворювання, що мали місце раніше. У багатьох країнах працівникам і (або) їхнім представникам повинні надаватися статистичні дані про нещасні випадки на роботі та професійні захворювання на рівні підприємства.

Як зазначено вище, фактори, небезпечні для здоров'я, зазвичай є менш очевидними, ніж фактори, що становлять загрозу для безпеки. З цієї причини необхідно посилити увагу для того, щоб виявити їх належним чином (це, наприклад, високі рівні шуму та контакт із небезпечними розчинниками в поліграфічній промисловості або з пестицидами в сільському господарстві). Слід також виявляти і оцінювати психосоціальні небезпечні фактори (наприклад, погані міжособистісні взаємини на роботі або професійний стрес).

КРОК 2. ВИЗНАЧИТИ, КОМУ МОЖЕ БУТИ ЗАВДАНО ШКОДИ ТА ЯК САМЕ

Виявивши небезпечні фактори, спеціалісти, що проводять оцінювання ризиків, повинні встановити осіб, які піддаються ризику, і визначити, коли, де і як ці небезпечні фактори могли б заподіяти шкоду працівникам та іншим людям.

Для кожного небезпечного фактора, виявленого на першому кроці, вони повинні визначити й занотувати, кому могло б бути завдано шкоди та як саме. Це є важливим тому, що різні небезпечні фактори можуть вимагати вжиття різних заходів з контролю. Цей процес передбачає визначення груп працівників (наприклад, осіб, котрі працюють у ремонтній майстерні, або прибиральників) та інших осіб (наприклад, водіїв вантажних автомобілів, клієнтів і відвідувачів), а не окремих осіб, які могли б контактувати із небезпечними факторами, і захворювань чи травм, які могли стати результатом такого контакту (наприклад, укладальники товару можуть отримувати травми спини через багаторазове піднімання коробок).

Важливо також оцінити різні небезпечні ситуації, що могли б виникнути: наприклад, під час виконання будівельних робіт перехожим може бути завдано шкоди через падіння предметів, а їхня несанкціонована присутність на будівельному майданчику може спричиняти різні ризики (наприклад, ризик падіння у викопані котловани або отримання удару від підвішених вантажів чи транспортних засобів, що рухаються).

Для кожної визначеної групи необхідно вказати, як саме вона могла б постраждати (яка травма чи погіршення здоров'я могли б мати місце у результаті). Якщо відома кількість осіб у такій групі, її слід зазначити (у дужках у наведеній нижче таблиці).

Ця таблиця є ілюстрацією до кроку 2, де небезпечним фактором є контакт із деревним пилом:¹¹

11. Слід пам'ятати, що у наведеному вище зразку оцінки ризиків на першому кроці визначено три небезпечні фактори – контакт із деревним пилом, машини та ручна обробка. Для кожного з цих небезпечних факторів необхідно виконати всі інші кроки цієї моделі оцінки ризиків.

Крок 1	Крок 2	Крок 3		Крок 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди та як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Ви-кона-вець	Тер-мін	Вико-нано
Контакт із деревним пилом	Усі працівники (35) наражаються на ризик респіраторних захворювань, таких як астма, через вдихання деревного пилу. Оператори машин (15) піддаються підвищеному ризику такого контакту. Контакт із пилом деревини твердих порід може викликати рак, особливо носової порожнини (області носу).					
Крок 5. Занотувати свої висновки, здійснити моніторинг і перегляд і за потреби оновити їх						

Як зазначалося вище, для деяких працівників характерною є підвищена вразливість у плані безпеки та здоров'я, причому особливо високого ризику зазнають нові та молоді працівники, вагітні жінки, жінки, що годують грудьми, та особи з інвалідністю. Крім того, навіть якщо контакт із небезпечними хімічними речовинами становить ризик для всіх працівників, він може впливати на чоловіків і жінок по-різному – не лише з біологічних/репродуктивних причин, а й також унаслідок різних моделей контакту з хімічними речовинами вдома або в інших місцях (як, наприклад, використання розчинників для видалення плям або часте користування косметикою) і через те, що жінки зосереджені в певних галузях економіки (сільському господарстві, сферах послуг і неформальній праці). Вагітні працівниці та працівниці, які годують грудьми, потребують особливого захисту, щоб забезпечити здоров'я і матері, і дитини, від таких небезпечних речовин, як свинець і ртуть.

КРОК 3. ПРОАНАЛІЗУВАТИ РИЗИКИ: ВИЗНАЧИТИ ЗАХОДИ З КОНТРОЛЮ РИЗИКІВ ДЛЯ БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я І ПРИЙНЯТИ ВІДПОВІДНЕ РІШЕННЯ ЩОДО НИХ

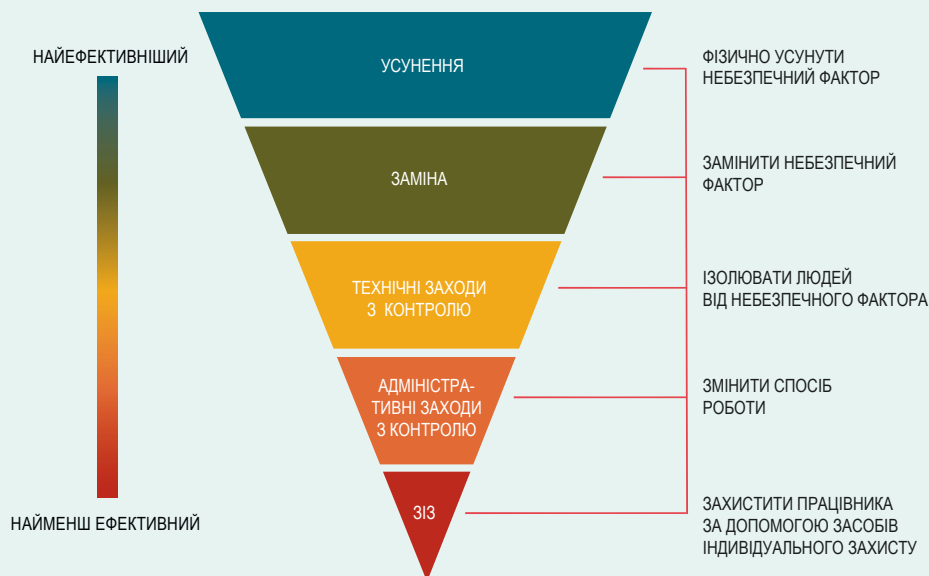
На першому та другому кроках було визначено небезпечний фактор і особи з групи ризику. Крок 3 передбачає оцінювання *рівня ризику* на основі вже запроваджених заходів з контролю та матриці ризиків. Якщо цей рівень є середнім або високим, він навряд чи буде прийнятним, тому знадобляться додаткові заходи з контролю, щоб зменшити цей ризик до прийнятного рівня.

Імовірність (вірогідність) настання події	Тяжкість		
	Незначна	Помірна	Дуже висока
Малоймовірна	Низький ризик	Низький ризик	Середній ризик
Імовірна	Низький ризик	Середній ризик	Високий ризик
Дуже імовірна	Середній ризик	Високий ризик	Високий ризик

У багатьох країнах законодавство вимагає від роботодавців докладати всіх зусиль для захисту працівників та інших людей від шкоди. Це завдання можна виконати, порівнюючи заходи, що здійснюються, з прикладами передової практики.

Логічною та ефективною стратегією зменшення рівня ризику є застосування ієрархії заходів з контролю, яка містить настанови як для роботодавців, так і для працівників. Її принципи проілюстровано нижче. Заходи нагорі трикутника є ефективнішими, ніж заходи внизу, тому в усіх можливих випадках їм слід віддавати перевагу.

► Рис. 12. Ієрархія заходів з контролю

У процесі контролю ризиків слід дотримуватися такого порядку пріоритетів:

- 1: усунення ризиків;
- 2: заміна небезпечних факторів;
- 3: техніка, технологія, обладнання, інструменти;
- 4: безпечні методи роботи, практика, організація, інформування та навчання, гігієна та добробут;
- 5: засоби індивідуального захисту.

Причиною прийняття рішення на користь цих заходів з контролю ризиків і їх застосування в тому порядку, в якому вони наведені в ієрархії, полягає в необхідності визначити та прийняти рішення щодо колективних заходів з контролю ризиків, які передбачають захист робочої зони та всіх працівників, перш ніж розглядати індивідуальні заходи з контролю ризиків, які просто захищають людину, котра носить або використовує такі засоби індивідуального захисту¹².

У міру того, як пріоритети змінюються донизу трикутника, ефективність і сталість заходів з контролю зменшується, а ступінь потрібної участі, нагляду, навчання та спостереження зростає.

Використання ЗІЗ, яке поширене на підприємствах, повинно бути останнім рубежем захисту від небезпечних факторів і ризиків, тому що цей захід є найменш ефективним (нижня частина трикутника, червоний колір).

Нижче у таблиці наведено шаблон оцінювання ризиків із виконанням третім кроком і зазначенням наявних і пропонованих заходів з контролю відповідно до ієрархії заходів з контролю.

Крок 1	Крок 2	Крок 3		Крок 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди та як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавець	Термін	Виконано
Контакт із деревним пилом	Усі працівники (35) наражаються на ризик респіраторних захворювань, таких як астма, через вдихання деревного пилу. Оператори машин (15) піддаються підвищеному ризику такого контакту. Контакт із пилом деревини твердих порід може викликати рак, особливо носової порожнини (області носу).	• Пил регулярно відсмоктується. • Забезпечено наявність належних умивальників і душових. • Одноразові респіратори є в наявності й регулярно замінюються.	• Оснастити кожну машину, що є джерелом пилу, пиловідсмоктувальним обладнанням (місцевою витяжною вентиляцією). • Нагадати працівникам, що слід не витирати сухий деревний пил, а користуватися пилососом. • Забезпечити належну підготовку операторів машин з експлуатації та базового технічного обслуговування пиловідсмоктувального обладнання.			
Крок 5. Занотувати свої висновки, здійснити моніторинг і перегляд і за потреби оновити їх						

12. Цей принцип усунення або заміни небезпечного фактора, за яким у разі недоречності чи недостатності цих заходів з контролю слідє захист робочої зони за допомогою індивідуальних засобів як крайнього заходу, є поширеним у різних ієрархіях заходів з контролю, використовуваних на практиці.

Тепер ми докладніше розглянемо кожний із заходів з контролю, зазначений у ієрархії заходів з контролю, разом із прикладами їх практичного застосування на рівні підприємства.

ЗАХОДИ З КОНТРОЛЮ РИЗИКІВ

Усунення або заміна небезпечних факторів

Здоровий глузд підказує, що *усунення (видалення) небезпечного фактора* — це найефективніший захід з контролю ризику. Усунення або (якщо усунення є неможливим) заміна небезпечного фактора реально зменшує ризик його впливу, отже, ризик завдання серйозної шкоди зменшується до нуля або якомога ближче до нуля. Ось деякі приклади:

- ▶ ведення органічного сільського господарства з метою уникнення застосування токсичного пестициду;
- ▶ перехід на менш токсичний пестицид або заміна пестициду, який зазвичай розпилюється, на пестицид, який застосовується у формі гранул;
- ▶ вибір менш ризикованої речовини чи менш ризикованого технологічного процесу, наприклад, водоемульсійної фарби замість фарби на основі розчинника;
- ▶ заміна верстатів безпечнішими за своєю природою альтернативами, наприклад, застосування пневматичного інструмента замість електричного;
- ▶ заміна азбесту безпечнішими альтернативами (яких є багато);
- ▶ заміна шумної машини тихішою;
- ▶ перероблення вікон високих будівель так, щоб їх можна було мити зсередини, а не вдаватися до потенційно небезпечного доступу ззовні.

Якщо визначені заходи можна здійснити шляхом усунення, процес оцінювання ризиків щодо небезпечного фактора, що розглядається, припиняється; ризик зменшено до нуля або якомога ближче до нуля. Отже, для цього небезпечного фактора (тільки для нього) не потрібно визначати подальші заходи з контролю, приймати рішення щодо них і запроваджувати їх.

Якщо ж під час оцінювання ризиків встановлено, що усунути небезпечний фактор неможливо, час розглянути інші заходи, починаючи з наступного нижчого рівня ієрархії заходів з контролю (заміни/технічних заходів з контролю тощо).

Технічні заходи з контролю

Вони мають багато форм залежно від конкретного небезпечного фактора. Їхня перевага полягає у забезпеченні колективного захисту не лише окремої особи, а й усіх присутніх у робочій зоні.

Наприклад, у випадку контролювання контакту з речовинами, небезпечними для здоров'я, діапазон технічних заходів з контролю може коливатися від невеликих димовловлювачів, що встановлюються на пістолетні паяльники, до пиловловлювальних ковпаків, витяжних шаф, рукавичних боксів, розпилювальних камер і, нарешті, великомасштабних промислових установок.

Усі ці заходи повинні відповідати однаковим вимогам, а саме:

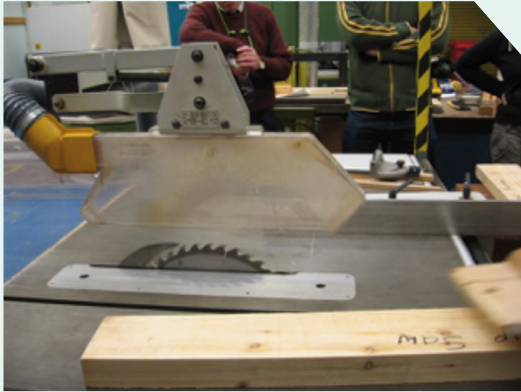
- ▶ збирати небезпечний фактор або запобігати доступу до нього;
- ▶ надійно відводити його від працівника;
- ▶ утримувати контакт на рівні, нижчому за встановлену межу.

Можна навести й такі приклади заходів з контролю цього типу:

- ▶ установлення захисної огорожі для машин — якщо виробник не забезпечив належного захисту або якщо машина сконструйована за старим стандартом, може знадобитися вдосконалена огорожа;
- ▶ оснащення шумних машин звуконепроникним кожухом із метою зниження рівнів шуму, навіть якщо залишається певний ризик;
- ▶ повна ізоляція та (або) огорожування небезпечного обладнання та процесів, наприклад, рентгенівської апаратури або ділянки цеху, де використовується клей на основі розчинника;
- ▶ установлення поручнів навколо високої робочої платформи;
- ▶ використання для переміщення важких вантажів простих механізмів, наприклад, тачки чи ручного візка;
- ▶ розміщення робочих поверхонь або верстаків на висоті, яка відповідає потребам осіб, котрі на них працюють, і встановлення зручних сидінь;
- ▶ використання інструментів — наприклад, лопат, заступів і пензлів — такої довжини, щоб користувачі могли працювати з ними, не згинаючись без потреби.

Деякі з цих контрольних заходів легше запроваджувати на етапі проектування підприємства/технологічного процесу. Вони можуть коштувати дорого, але їх слід розглядати як інвестицію в БЗР.

► **Рис. 13. Технічні заходи з контролю**

Вони можуть бути як простими й дешевими, як-от захист на циркулярному верстаті (зліва), так і дорогими, як, наприклад, камера для фарбування розпилюванням, де надлишок фарби стримується водяною завісою (справа).

У відеоролику «Приклад огорожі машин та інших засобів безпеки» демонструються різні види технічних заходів з контролю.¹³

Адміністративні заходи з контролю

З метою зменшення контактів із небезпечними факторами можуть запроваджуватися також адміністративні заходи з контролю.

Безпечні методи та прийоми роботи є простими, економічно ефективними способами контролю ризиків у робочих зонах. Багато нещасних випадків на роботі та професійних захворювань трапляються просто тому, що роботодавець не продумав і не запровадив безпечні методи і прийоми роботи й безпечну організацію праці, а також тому, що керівники вищої і середньої ланки й працівники не поінформовані належним чином про правильні процедури щодо безпеки та здоров'я. Організація безпечного виконання робіт — обов'язок роботодавців і керівників вищої та середньої ланок, що має виконуватися у співробітництві з працівниками. Заходи з контролю ризиків не лише бувають простими та легкими у реалізації; вони також сприяють ефективності господарської діяльності. Нижче наведено ряд прикладів.

► **Практичні заходи щодо організації праці**

Організація праці може передбачати:

- подовження перерв на відпочинок;
- забезпечення наявності додаткових працівників-змінників;

13. ILO: Machinery, plant and equipment (web page), <https://youtu.be/8qX763adac4>

- ▶ запровадження фізкультурних перерв із метою варіювання рухів тіла;
- ▶ ротацію працівників на різних роботах;
- ▶ обмеження виконання небезпечних операцій шляхом належного планування робіт, зменшення участі працівників або запровадження інших правил;
- ▶ запровадження ефективних програм навчання.

▶ Безпечні процедури виконання робіт

Процедури виконання робіт повинні задовольняти вимогам національного законодавства та, крім найпростіших завдань, бути оформленими письмово. Особливо це важливо для технічного обслуговування, випробувань, огляду й ремонту обладнання і устаткування, переміщення хімічних речовин — включно з навантажуванням і розвантажуванням — і визначення вмісту тари, включно з потенційно небезпечними факторами та відповідними запобіжними заходами.

Процедури виконання робіт повинні розроблятися і додержуватися для всіх небезпечних виробничих факторів (наприклад, для експлуатації машин, транспортних засобів і роботи на висоті) з метою захистити працівників від небезпечних факторів, виявлених під час оцінювання ризиків. Така процедура має розроблятися після того, як вибрані інші доречні заходи з усунення та максимального зменшення ризиків (як-от використання належних хімічних речовин, технології і технічних заходів з контролю з конкретною метою), та передбачати якомога ефективніше застосування запроваджених заходів з контролю.

Необхідно чітко вказати, хто відповідає за цю роботу, які конкретні завдання надано (а також обов'язки кожної задіяної особи, якщо має місце дублювання функцій), а також передбачити обмін необхідною інформацією під час перезміни.

Якщо потенційний ризик від певного небезпечного фактора є дуже високим (наприклад, під час технічного обслуговування машин та обладнання, яке вимагає перебування у замкненому просторі), потрібна письмово оформлена процедура, яку називають «нарядно-допускною системою»¹⁴. У формі *наряду-допуску* точно вказують, яка робота має виконуватися, як, коли та ким. Відповідальна особа повинна оцінити цю роботу й перевірити забезпечення безпеки на кожному етапі та після виконання роботи, а задіяні працівники повинні підписати допуск, чим підтверджується, що вони усвідомлюють наявні небезпечні фактори та необхідні запобіжні заходи.

Якщо працівники працюють поодиночі, слід приділити особливу увагу процедурам виконання робіт і відповідному порядку дій на випадок аварійної ситуації, запровадивши за потреби спеціальні заходи. Слід установити порядок аварійної зупинки хімічних процесів.

Слід проводити часті перевірки дотримання процедур виконання робіт, а паралельно з ними — перевірки та огляди з питань інформування та підготовки. Ці заходи слід включити до

14. Ці письмові процедури часто потрібні для заходів із технічного обслуговування. Іноді їх називають «процедурами захисного блокування та маркування» (LOTO) або «процедурами захисного блокування, маркування та перевірки» (LOTOTO). Захисне блокування та маркування — це процедура забезпечення безпеки, що використовується на промислових об'єктах і в дослідницьких установах для забезпечення надійного відключення небезпечних машин від джерел живлення та неможливості їх повторного запуску до завершення робіт із технічного обслуговування чи ремонту.

програми обстеження заходів з контролю з ужиттям доречних дій. Це обстеження повинно охоплювати такі питання:

- ▶ зміни у складі персоналу, у матеріалах, обладнанні, зміни місця та порядку виконання робіт;
- ▶ порядок дій у неробочий час;
- ▶ якість нагляду;
- ▶ чи використовуються системи та практичні методи роботи належним чином;
- ▶ порядок припинення роботи, яку неможливо закінчити.

Серед інших організаційних заходів з контролю ризиків роботодавцям необхідно забезпечити, щоб працівники не палили та не перебували в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Слід запровадити та виконувати плани попередження надзвичайних ситуацій, забезпечення готовності до них і реагування на них. У планах необхідно визначити ймовірність нещасних випадків і аварій та передбачити запобігання відповідним ризикам для БЗР. Передбачені заходи повинні визначатися з урахуванням розміру та характеру підприємства й включати:

- ▶ надання всієї необхідної інформації, внутрішню комунікацію та координацію з тим, щоб кожна людина була захищена у випадку надзвичайної ситуації на місці виконання робіт;
- ▶ повідомлення компетентних органів, відповідних місцевих служб і служб екстреного реагування та підтримання зв'язку з ними;
- ▶ надання першої та медичної допомоги, гасіння пожеж і евакуацію всіх людей з місця виконання робіт;
- ▶ інформування та підготовку всього персоналу підприємства на всіх рівнях, зокрема тренування з попередження надзвичайних ситуацій, забезпечення готовності до них і реагування на них.

Наприклад, працівники підземних шахт повинні бути фізично здатні та підготовлені для використання запасних шахтних стволів. Це — нелегке завдання, оскільки металеві сходи можуть бути слизькими через присутність води, освітлення може бути недостатнім, а вихід через ці системи евакуації може бути дуже виснажливим. Шахтарям, які фізично не можуть скористатися цими системами евакуації, не слід дозволяти працювати під землею.

Порядок попередження надзвичайних ситуацій, забезпечення готовності до них і реагування на них слід установлювати у співробітництві із сторонніми аварійно-рятувальними службами та іншими органами, якщо це є доречним. Важливо, щоб увесь персонал, а також сторонні особи знали, як евакуюватися з робочої зони, де розташовані аварійні виходи та шляхи евакуації та яких процедур підготовлений персонал має дотримуватися для безпечного зупинення процесів і обладнання у разі надзвичайної ситуації.

Технічне обслуговування

Робочу зону, обладнання, машини, інструменти та інші засоби слід постійно тримати в належному, справному та технічно придатному стані. Належне технічне обслуговування сприяє безпеці праці. Регулярне (планове) технічне обслуговування може попереджати неочікувані відмови (наприклад, періодичне технічне обслуговування вогнегасників забезпечує можливість їхнього використання у разі потреби, тоді як через відсутність такого обслуговування невелике полум'я може поширитися, спричиняючи серйозну шкоду людям і майну).

Є два основні види технічного обслуговування:

- ▶ планове профілактичне технічне обслуговування, що передбачає періодичні перевірки та ремонт;
- ▶ аварійне технічне обслуговування (яке називають також коригувальним або реактивним): проведення позапланового ремонту виробничих об'єктів або обладнання у випадку раптової поломки чи відмови. Таке обслуговування зазвичай є небезпечнішим, ніж планове, тому що може існувати нагальна потреба у швидкому проведенні ремонту з тим, щоб можна було відновити роботу.

В оцінках ризиків, як правило, розглядається нормальний режим роботи. Під час технічного обслуговування, особливо позапланового, можуть виникнути небезпечні умови з потенційно тяжким або навіть смертельним наслідком. Отже, заходи з технічного обслуговування повинні також оцінюватися на предмет ризиків, щоб забезпечити запровадження належних заходів з контролю.

Під час технічного обслуговування можливий контакт працівників з факторами ризику всіх видів. Необхідно виявляти велику обережність, щоб запобігти, наприклад:

- ▶ падінню з висоти (наприклад, під час технічного обслуговування на даху чи на піднятих частинах машин);
- ▶ падінню важких предметів (наприклад, під час підймання важких вантажів без дотримання правил через обмеження часу);
- ▶ потраплянню до рухомої деталі або машини чи роздавлюванню такою деталлю чи машиною (наприклад, під час входу до зони дії несправного робота);
- ▶ контакту з азбестом (наприклад, під час демонтажу азбестових панелей).

Необхідно провести ретельну оцінку ризиків із метою аналізу та контролю конкретних ризиків, тому що експлуатація обладнання, в якому виникла несправність або відмова, може знизити передбачуваність роботи такого обладнання. Потенційна тяжкість нещасних випадків під час технічного обслуговування розглядається у світлі того факту, що останніми роками у переробній промисловості Великої Британії на них припало 25–30 відсотків усіх нещасних випадків із смертельним наслідком¹⁵. Належна підготовка і дос-

15. Див. настанови Національної служби з питань здоров'я Великої Британії (HSE) щодо небезпечних факторів під час технічного обслуговування: <https://www.hse.gov.uk/safemaintenance/hazards.htm>

від мають життєво важливе значення для працівників і підрядників, які монтують і обслуговують обладнання, тому наявність підготовки слід перевіряти (зокрема шляхом перевірки дозволів на роботу) до початку виконання вищезгаданих заходів.

Перша та медична допомога

Нещасні випадки можуть траплятися навіть в умовах, де запроваджено необхідні заходи з безпеки та здоров'я. «Перша допомога» — це невідкладна допомога, надавана потерпілим від нещасних випадків і особам, у яких різко погіршився стан здоров'я (наприклад, трапився серцевий напад), до прибуття медичних працівників.

Кожне підприємство повинно мати добре укомплектовану аптечку першої допомоги та принаймні одну відповідальну особу, яка має підготовку для надання першої допомоги та повинна бути присутня на підприємстві протягом робочого часу (у національному законодавстві слід установити вимоги до підприємств щодо надання першої допомоги.) Загалом кажучи, організація надання першої допомоги повинна враховувати як мінімум характер діяльності підприємства, наявні небезпечні фактори, кількість зайнятих працівників, планування підприємства і наявність інших медичних ресурсів/об'єктів. За можливості на підприємствах необхідно мати медпункт (палату), де травмовані або хворі працівники можуть лежати та проходити лікування у спокійній, безпечній обстановці. Це приміщення можна використовувати також для ведення прийому медсестрами/лікарями та медичних оглядів.

Травми загального характеру, як-от незначні порізи та опіки, синці та розтягнення, можна лікувати на місці, а для серйозніших нещасних випадків лікарі професійної медицини та їхні співробітники повинні скласти чіткий план. Ось приклади випадків, які вимагають медичної допомоги або стаціонарного лікування:

- ▶ травми очей: вони вимагають спеціалізованої допомоги в лікарні, тому що спроби не підготовленого персоналу видалити з ока сторонній предмет (металеву чи деревну стружку) можуть завдати серйозної шкоди й навіть спричинити втрату зору;
- ▶ обширні/глибокі опіки;
- ▶ глибокі порізи.

Такі екстрені ситуації, як серцеві напади, отруєння та ураження електричним струмом вимагають негайної медичної допомоги/госпіталізації.¹⁶

У великих підприємств є власні автомобілі швидкої допомоги, а менші підприємства повинні подбати про те, щоб забезпечити безпечне перевезення травмованих/хворих працівників до лікарень та інших медичних закладів.

Рекомендується забезпечити підготовку працівників із методів надання першої допомоги та проведення основних реанімаційних заходів на випадок, якщо їм буде доручено допомагати медичним працівникам. Крім того, це потрібно, щоб запобігти діям, до яких

16. У випадку зупинки серцевої діяльності (серцевого нападу, через який зупиняється серце) лікування (дефібриляція), проведене в перші чотири хвилини, підвищує коефіцієнт виживаності з 5 відсотків (без лікування) до 40–50 відсотків. ("First Aid", in ILO: Encyclopaedia of Occupational Health and Safety, 26 January 2011; <https://www.iloencyclopaedia.org/part-ii-44366/first-aid-a-emergency-medical-services/item/118-first-aid>)

вдаються із найкращих намірів, але які можуть мати тяжкі або навіть смертельні наслідки, якщо їх виконують некваліфіковані працівники (як, наприклад, переміщення працівника, який упав із висоти, може спричинити або погіршити ушкодження спини, що призведе до паралічу й навіть смерті). З іншого боку, якщо не усунути перекриття язиком дихальних шляхів, непритомна людина може задихнутися й померти.

Багато підприємств проводять періодичні навчання з надання першої допомоги, завдяки чому вони мають у штаті певну кількість належним чином підготовлених працівників¹⁷. Слід також планувати проведення навчально-тренувальних занять щодо оперативного реагування на землетрус чи пожежу.

Господарське забезпечення

Краще господарське забезпечення передбачає, серед іншого, підтримання порядку у робочих зонах, недопущення захаращування проходів, зволоження пилу з подальшим його видаленням.

► Рис. 14. Приклади господарського забезпечення

Погане господарське забезпечення — неохайна робоча зона є ознакою неефективного підприємства.

Акуратна та охайна робоча зона є ознакою ефективного підприємства.

Не витирайте машини й не чистіть їх стисненим повітрям — користуйтеся промисловим пилососом.

17. Червоний Хрест пропонує безкоштовні застосунки з надання першої допомоги:
<https://www.redcross.org.uk/first-aid/first-aid-apps#app>

Робоча зона — це «дім» працівників щонайменше на 8 годин на день, тому її слід тримати в чистоті й порядку із залученням усіх, хто нею користується. Інспектори часто скаржаться, що бачать захащені робочі зони, запилені верстати та купи коробок, якими завалені проходи, двері та вікна. Ця порочна практика не тільки є негігієнічною (там, де звалені матеріали, можуть заводитися шкідники): вона також перешкоджає нормальному рухові продукції та спричиняє серйозну небезпеку пожежі та потрапляння в пастку всередині будівель у випадку надзвичайної ситуації в умовах обмеженого припливу повітря. І, навпаки, якщо на підприємствах забезпечено регулярне прибирання за допомогою промислових пилососів, це не лише зменшує вміст пилу та бруду на робочих місцях, а й покращує робоче середовище в цілому та здоров'я працівників. Крім того, такі заходи:

- ▶ зменшують витрати на технічне обслуговування, тому що машини залишаються чистими на триваліший термін;
- ▶ зменшують кількість невиходів на роботу через хворобу;
- ▶ надають підприємству конкурентну перевагу завдяки підвищенню продуктивності праці.

Короткий захід: пройдіться своїм підприємством і складіть список матеріалів, які повинні зберігатися належним чином та у безпеці. Зазначте, чи необхідно прибрати якісь місця та поверхні, зокрема видалити пил або сміття. Щоденно підтримуйте належний порядок на всій території підприємства і вчіть нових працівників робити це.

ПРАКТИКА ОСОБИСТОЇ ГІГІЄНИ ТА ЗАСОБИ

Слід забезпечити наявність належних умивальників, щоб працівники могли підтримувати особисту гігієну, зокрема шляхом миття рук. Належна гігієна обмежує контакт із небезпечними професійними факторами та поширення небезпечних хімічних речовин і збудників інфекції.

Умивальники повинні бути легкодоступними, а розташувати їх слід так, щоб вони не забруднювалися внаслідок робочої діяльності й відповідали потребам працівників. Раковини повинні бути достатньо великими для того, щоб працівники могли мити передпліччя, а крани повинні відкриватися та закриватися одним рухом (бажано з ніжним керуванням).

Якщо використовується захисний одяг або є ризик забруднення верхнього одягу небезпечними речовинами, слід забезпечити наявність роздягалень (у минулому у членів сімей шахтарів, які видобували азбест, через наявність волокон на одязі цих працівників виникали такі захворювання, як рак). Приміщення для переодягання повинні бути сплановані та розташовані так, щоб запобігати поширенню забруднення від захисного одягу до особистого й від одного приміщення до іншого. Слід передбачити окремі приміщення для чоловіків і жінок.

Щоб зменшити ризик ковтання небезпечних речовин, працівники повинні їсти, жувати, пити та палити лише у спеціально відведених місцях (наприклад, у їдальнях/курилках).

Для того, щоб уникнути забруднення їжі та напоїв, їдальні та кімнати для відпочинку не повинні бути розташовані поряд із виробничими приміщеннями. Слід підтримувати їх у чистоті, причому особливу увагу необхідно приділяти боротьбі зі шкідниками, тому що залишки їжі можуть привертати комах і мишей. Щоб попередити забруднення, всі матеріали, використовувані під час приготування їжі, слід після використання зберігати у закритих шафах.

Водопостачання, санітарія і гігієна мають основоположне значення у підтриманні безпеки та здоров'я, особливо під час спалахів інфекційних захворювань, таких як пандемія COVID-19. У світовому масштабі рівний доступ до безпечної питної води та належних санітарно-гігієнічних послуг ще далеко не забезпечений¹⁸, тож підприємство іноді є єдиним місцем, де працівники можуть знайти чисту питну — і навіть проточну — воду.

Туалети повинні утримуватися в належній чистоті та порядку, у них повинні постійно бути в наявності гаряча/тепла та холодна вода, мило, антисептик для рук і туалетний папір. За можливості вони повинні бути обладнані сушарками для рук або паперовими рушниками, тому що тканинні рушники — особливо у разі спільного користування — можуть поширювати інфекцію. Кількість туалетів повинна бути пропорційною чисельності працівників. Туалети повинні бути легкодоступними для всіх працівників, зокрема й працівників з інвалідністю. За можливості повинні бути передбачені окремі туалети для жінок і для чоловіків, причому в будь-якому випадку повинна бути гарантована приватність (наприклад, шляхом забезпечення можливості закритися). У туалетах слід забезпечити належну вентиляцію та освітлення. Вони повинні розташовуватися далеко від потенційних джерел забруднення і бути доступними для кожного, хто перебуває на підприємстві, включно з персоналом харчоблока, відвідувачами та водіями. На будівельних майданчиках або у сільській місцевості слід забезпечити наявність пересувних туалетів.

Робоча зона повинна бути безпечним, здоровим середовищем, тому важливу роль грають такі чинники, як *температура, вологість, вентиляція та освітлення*. Безперечно, середовища, в яких ці чинники не є оптимальними, спричиняють додаткові ризики для працівників і можуть призводити до нещасних випадків. Роботодавці несуть відповідальність за забезпечення безпечного і здорового середовища, зокрема, у міру можливості, за допомогою природного освітлення та природної вентиляції. Якщо природної вентиляції недостатньо, слід установити належні системи (наприклад, вентилятори або кондиціонери повітря) та забезпечити їх необхідне обслуговування (шляхом заміни фільтрів і перевірки потоку повітря). Робота, що спричиняє виникнення пилу чи пари, може вимагати наявності локалізованої витяжної вентиляції або інших технічних заходів з контролю, як-от водні системи. Роботодавці повинні забезпечити, щоб перевірки охоплювали показники рівня шуму, вібрації і небезпечні фактори (не лише очевидні, як-от хімічні речовини, а й менш очевидні, наприклад, радіацію).

ЗНАКИ БЕЗПЕКИ

Роботодавці повинні забезпечити наявність знаків безпеки у місцях, де існує значний ризик, якого не можна уникнути або позбавитися шляхом безпечного провадження робіт

18. ILO: Employment-Intensive Investment Programme (EIIP) Guidance: Technical note on water, sanitation and hygiene (WASH) interventions in response to COVID-19, 14 May 2020 [МОП: Порадник із Програми інвестицій для підвищення рівня зайнятості. Технічна записка щодо заходів у галузі водопостачання, санітарії та гігієни (БСГ) у відповідь на COVID-19, 14 травня 2020 р.], https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_744731.pdf

або в будь-який інший спосіб. Ці знаки повинні відповідати національним нормативним актам і розміщуватися у помітних і доречних місцях, зокрема на обладнанні. Оскільки ці знаки повинні бути зрозумілими всім, їхній текст повинен бути поданий офіційною мовою та перекладений за потреби місцевими мовами.

Відвідувачі та інші сторонні особи, що мають доступ на підприємство, повинні бути поінформовані про зміст знаків безпеки і необхідність дотримуватися їх. Для цього можна розповсюдити листівку з поясненнями. Малюнки повинні бути чіткими. Крім того, і текст, і малюнки повинні бути такими, щоб їх можна було розібрати на відстані, оскільки якщо підійти до обладнання надто близько, щоб прочитати їх, це може спричинити небезпечний для життя ризик отримання удару чи іншої травми.

Знаків безпеки слід дотримуватися в усіх місцях і видах діяльності, де зайняті люди. За потреби роботодавцям слід:

- ▶ використовувати знаки для регулювання дорожнього руху в робочих зонах;
- ▶ утримувати в належному стані розміщені ними знаки безпеки;
- ▶ забезпечити навчання щодо усіх розміщених знаків безпеки, роз'яснювати працівникам нові та незнайомі знаки й розповідати їм, що робити, коли вони бачать знак безпеки.

Працівники повинні дотримуватися вказівок, що містяться на знаках безпеки, не демонтувати, не накривати й не ігнорувати їх.

Вказівки, що містяться на знаках безпеки, також повинні давати чітке попередження стороннім особам (наприклад, працівникам служб доставки та клієнтам). Їх використання і розміщення на підприємстві слід оцінювати шляхом обходу території і ретельної інвентаризації наявних знаків безпеки, плакатів, розмітки та ярликів. Усі попередження про небезпечні фактори, які усунуто, слід видаляти, тому що непотрібні знаки безпеки можуть відвертати увагу від тих знаків, які є актуальними.

▶ **Рис. 15. Приклади знаків безпеки**

Розмір, колір, зображення і формулювання знаків безпеки (зазвичай: НЕБЕЗПЕЧНО, УВАГА або ОБЕРЕЖНО) повинні відповідати чинній національній нормативній базі і щоб їх значення можна було досить легко зрозуміти на відстані (наприклад, для загальних знаків безпеки це зазвичай щонайменше 1,5–2 метри) за умови, що вони правильно встановлені та однозначно передають закладене в них повідомлення.

ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

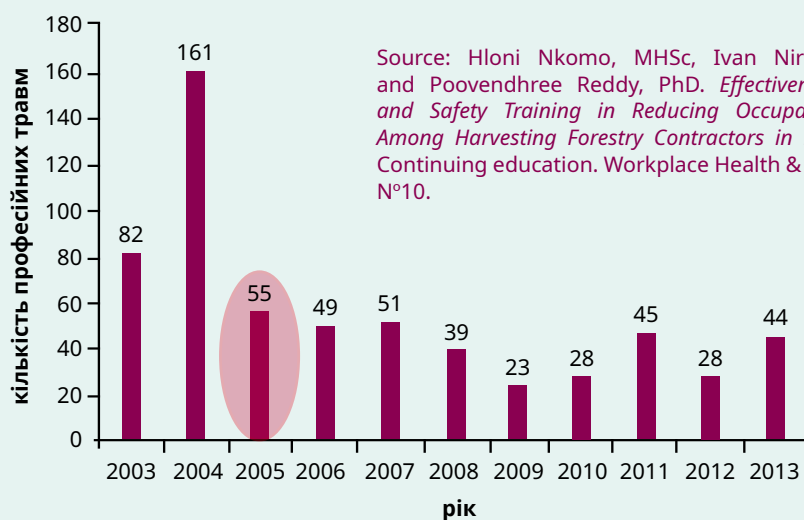
МОП рішуче виступає за необхідність освіти й підготовки кадрів у сфері БЗР^{19,20} — не лише на рівні підприємства, а й у всій системі освіти взагалі.

Цей підхід є дуже ефективним у підвищенні рівня знань і навичок працівників і роботодавців, а також у сприянні обізнаності щодо важливості безпеки та здоров'я для сфери праці.

У багатьох країнах, які прийняли норми МОП, роботодавці за законом зобов'язані проводити навчання з питань БЗР, що забезпечило конкретні, вимірні результати для працівників.

Освіта і професійна підготовка з питань БЗР може покращити безпеку та здоров'я працівників на роботі. Дослідження, проведене в групі з 300 працівників лісозаготівельної галузі в Південно-Африканській Республіці, продемонструвало значне зменшення кількості професійних травм після запровадження у 2005 році програм освіти й професійної підготовки з питань БЗР. Нижче на графіку відображено динаміку кількості травм за роками.

► **Рис. 16. Травми, що призвели до втрати робочого часу в лісозаготівельній компанії, до та після запровадження у 2005 р. щорічного навчання з питань безпеки (2003–2013 рр.)**

19. Конвенція № 155 вимагає від держав-членів МОП ужиття заходів для сприяння включенню питань БЗР до програм освіти й професійної підготовки на всіх рівнях.

20. Глобальна комісія МОП із питань майбутнього сфери праці закликає до «офіційного визнання всезагального права на неперервне навчання та створення ефективної системи неперервної освіти» (Work for a brighter future (Geneva, 2019) [Працювати заради кращого майбутнього (Женева, 2019)], с. 20. Текст доступний за посиланням: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_662410.pdf).

Серед переваг освіти й професійної підготовки — психосоціальні переваги, наприклад, мотивація, готовність до участі в заходах із БЗР, безпечніший/здоровіший спосіб життя і організації праці.

Для того, щоб досягти успіху, навчання повинно підтримуватися роботодавцями та керівництвом і бути невід'ємною складовою діяльності підприємств. Слід активно залучати працівників і профспілки, наприклад, можна використовувати досвід літніх працівників, які можуть виступати в ролі наставників або інструкторів. Зміст навчання та відповідні матеріали повинні враховувати конкретний сектор діяльності та наявні в ньому ризики, бути збалансованими з точки зору теорії і практики, а викладання повинно здійснюватися на основі активної участі.

Навчання слід проводити так, щоб матеріал був легкодоступним і зрозумілим для всіх учасників (за потреби — місцевими мовами, а у віддалених сільських районах — із залученням мобільних бригад).

Програми навчання повинні:

- ▶ охоплювати всіх працівників підприємства;
- ▶ проводитися компетентними особами;
- ▶ передбачати ефективне та своєчасне початкове і повторне навчання через відповідні інтервали;
- ▶ включати оцінювання учасниками рівня розуміння та засвоєння ними матеріалу;
- ▶ періодично переглядатися за участю представників комітету з безпеки та здоров'я, якщо такий існує; крім того, до програм навчання слід вносити необхідні зміни для забезпечення їхньої актуальності й ефективності;
- ▶ у належних випадках документуватися з урахуванням масштабу і характеру діяльності підприємства.

Навчання повинно проводитися для всіх учасників безплатно, причому в робочий час. Це забезпечує виконання роботодавцями своїх зобов'язань із проведення навчання без покладання на працівників часового та фінансового тягаря.

ВНУТРІШНІЙ НАГЛЯД ІЗ БОКУ РОБОТОДАВЦІВ

Роботодавці повинні здійснювати належний та достатній нагляд за своїми працівниками.

Супервайзери, які здійснюють нагляд, мають знати, що від них очікують у плані безпеки та здоров'я. Їм необхідно розуміти політику роботодавця щодо безпеки та здоров'я, своє місце у ній і способи, якими роботодавець хоче забезпечувати безпеку та здоров'я. Отже, їм може бути потрібно пройти підготовку з питань конкретних небезпечних факторів, присутніх у процесах діяльності підприємства, і необхідних методів контролю цих ризиків.

Супервайзерам необхідно забезпечити, щоб підпорядковані їм працівники розуміли ризики, пов'язані з певним робочим середовищем, і методи, використовувані для

контролю цих ризиків. Нові, недосвідчені або молоді працівники, а також працівники, рідною мовою яких не є мова відповідної країни, можуть потребувати більшого нагляду, ніж інші.

Роботодавцям слід забезпечити, щоб працівники знали, як повідомляти про труднощі, а супервайзери були знайомі з потенційними проблемами, що впливають із незнання, відсутності досвіду та складнощів спілкування. Супервайзери повинні перевіряти, щоб передбачені заходи з контролю ризиків здійснювалися своєчасно й належним чином, підтримувалися й контролювалися. Роботодавцям слід установити порядок перевірки безпечного виконання робіт підрядниками.

Ефективний нагляд може допомогти роботодавцям контролювати ефективність отриманої працівниками підготовки та визначати, чи є працівники достатньо спроможними й компетентними для виконання дорученої роботи. Якщо супервайзери бачать недотримання норм із БЗР, вони повинні вживати заходів для виправлення цієї ситуації; наприклад, зварник, котрий працює без захисного екрана, не лише піддає ризику власну безпеку та здоров'я, а й компрометує роботодавця, який може в результаті недотримання правил цим працівником понести підвищені витрати на медичне обслуговування та страхування, а його репутації та іміджу компанії може бути завдано шкоди.

ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАХИСТУ (ЗІЗ)

Останній рівень контролю ризиків — це засоби індивідуального захисту (ЗІЗ), а саме індивідуальне обладнання, що забезпечує захист від небезпечних виробничих факторів і зменшує ризик отримання шкоди через них. ЗІЗ можуть бути призначені для захисту різних частин тіла і мати різну форму — це можуть бути, приміром, каски, захисні окуляри, маски для обличчя, респіратори, навушники, фартухи, ремені безпеки, рукавиці, захисне взуття тощо.

Як зазначалося вище (у матеріалі про ієрархію заходів з контролю), ЗІЗ слід видавати лише у тих випадках, коли інші, ефективніші заходи з контролю ризику виявилися недостатніми для належного контролю ризику. У таких ситуаціях роботодавці відповідають за забезпечення працівників засобами індивідуального захисту від конкретного небезпечного фактора (як-от шум, пил або хімічна речовина).

ЗІЗ повинні відповідати національному законодавству та національним або, де доречно, міжнародним стандартам. Вони повинні бути *підходящими* та забезпечувати ефективний захист (наприклад, захисне взуття для убезпечення кухонних працівників у харчовій промисловості від предметів, що падають, наприклад, великих металевих каструль і приладдя, а також для запобігання ковзанню та опікам у разі пролиття гарячих рідин). ЗІЗ повинні *підходити користувачеві за розміром* (наприклад, необхідно забезпечити наявність захисних рукавиць різних розмірів, щоб вони підійшли всім працівникам, зокрема жінкам), надаватися працівникам безплатно та належним чином утримуватися, а за потреби й замінюватися.

Працівники повинні проходити навчання з питань належного використання, утримання, утилізації і зберігання ЗІЗ. Про будь-які дефекти (як-от дірки в діелектричних рукавицях для електротехнічних робіт) слід негайно повідомляти роботодавця чи супервайзера, тому що такі дефекти, якщо їх проігнорувати чи не помітити, можуть завдати серйозної шкоди.

Пам'ятайте, що ЗІЗ слід розглядати як *останню «лінію захисту»* від небезпечних факторів.

► **Рис. 17. Працівники, що використовують різні види ЗІЗ**

КРОК 4. ЗАФІКСУВАТИ, ХТО ВІДПОВІДАЄ ЗА РЕАЛІЗАЦІЮ ЗАХОДІВ З КОНТРОЛЮ ТА ЯКИХ САМЕ, А ТАКОЖ СТРОКИ ВИКОНАННЯ

На цьому етапі роботодавець повинен запровадити заходи з контролю ризиків для безпеки та здоров'я, вибрані на кроці 3, і визначити відповідального за їх виконання — зазвичай це супервайзер, директор або комітет підприємства з безпеки та здоров'я. Слід визначити розумні строки виконання цих заходів, а після їх виконання — зафіксувати дату виконання для подальших довідок, тому що контрольні органи можуть, зокрема, зажадати перевірки дотримання нормативних актів.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що необхідно чітко визначити й зафіксувати:

- особу, яка вживатиме заходів на рівні підприємства²¹; у таблиці оцінки ризиків слід також указати ім'я та прізвище цієї особи та її посаду (наприклад, директор Маргарет Чанг, супервайзер Роберт Ачебе);

21. Зазвичай роботодавці покладають ці завдання на директорів або супервайзера, які повинні мати достатні знання та навички в сфері БЗР.

- ▶ встановлений строк, до якого буде здійснено певний захід, наприклад, 20/12/2020;
- ▶ дату виконання відповідного заходу з контролю ризику, наприклад, 01/11/2020.

Крок 1	Крок 2	Крок 3		Крок 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди та як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Виконавець	Термін	Виконано
Контакт із деревним пилом	Усі працівники (35) наражаються на ризик респіраторних захворювань, таких як астма, через вдихання деревного пилу. Оператори машин (15) піддаються підвищеному ризику такого контакту. Контакт із пилом деревини твердих порід може викликати рак, особливо носової порожнини (області носу).	• Пил регулярно відсмоктується. • Забезпечено наявність належних умивальників і душових. • Одноразові респіратори є в наявності й регулярно замінюються.	• Оснастити кожну машину, що є джерелом пилу, пиловідсмоктувальним обладнанням (місцевою витяжною вентиляцією). • Нагадати працівникам, що слід не витирати сухий деревний пил, а користуватися пилососом. • Забезпечити належну підготовку операторів машин з експлуатації та базового технічного обслуговування пиловідсмоктувального обладнання.	Директор М. Чанг	20/11/2020	15/09/2020
				Супервайзер Р. Ачебе	1/10/2020 (негайно)	1/10/2020
				Директор М. Чанг	31/12/2020	30/09/2020
Крок 5. Занотувати свої висновки, здійснити моніторинг і перегляд і за потреби оновити їх						

КРОК 5. ЗДІЙСНИТИ МОНІТОРИНГ І ПЕРЕГЛЯД ОЦІНКИ РИЗИКІВ І ЗА ПОТРЕБИ ОНОВИТИ ЇЇ

Кожний крок оцінки ризиків і відповідна інформація повинні документально фіксуватися й бути постійно доступними працівникам, керівникам та супервайзерам із БЗР. Вирішити це завдання простим способом можна за допомогою наведеного вище зразка таблиці.

На практиці оцінка ризиків дає змогу виявити багато небезпечних факторів, щодо яких необхідно вжити відповідних заходів. Деякими з тих, що поширені на підприємствах різних типів, є: вплив хімічних речовин; шум; ковзання, спотикання та падіння; транспортні засоби; електричні несправності; пожежа. Як зазначено вище, оцінка ризиків повинна враховувати потреби кожного підприємства.

Наявність документації щодо оцінок ризиків показує, що всі значні небезпечні фактори виявлені та усунені, з урахуванням кількості осіб, яких вони стосуються, а також вразливості цих осіб, і що заходи з контролю є достатніми, а залишковий ризик — низьким. Така письмова документація корисна для роботодавців, керівників, працівників та су-первайзерів. Вона свідчить про відповідальний підхід усіх працівників на підприємстві до підтримання безпечного та здорового робочого середовища відповідно до закону.

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ З КОНТРОЛЮ

Важливо також здійснювати моніторинг ефективності заходів з контролю ризиків і забезпечити їхню сталість. Чи успішно запроваджені вдосконалення, визначені під час оцінки ризиків, тобто чи зменшені ризики для кожного з виявлених небезпечних факторів, а цільова група чи групи — краще захищені? Співробітники, які проводять перевірку робочих місць, повинні встановити, чи застосовують працівники заходи з контролю, які, за результатами оцінки ризиків, уже запроваджені або потрібні. Цей моніторинг повинні здійснювати не лише працівники та члени комітету з безпеки та здоров'я, а й керівники вищої і середньої ланок. Періодичність моніторингу залежатиме від результатів перевірки: якщо ефективні заходи з контролю запроваджені, а працівники розуміють небезпечні фактори й ризики, частоту моніторингу можна зменшити. І, навпаки, якщо заходи з контролю не застосовуються, а на підприємстві є невідповідні працівники, моніторинг необхідно здійснювати частіше.

Корисно вимірювати ефективність заходів з контролю як кількісно, так і якісно. Це можна робити за допомогою показників.

«Показники стану виконання» — це вимірні дані, що піддаються оцінці та дають змогу визначити ефективність політики підприємства з БЗР та побачити, чи досягаються поставлені цілі в цій сфері. Їх можна здобути з різних джерел, зокрема з документації про нещасні випадки на роботі та професійні захворювання, даних про кількість проведених/переглянутих оцінок ризиків, результатів інспектування робочих зон і відкритої статистики. Показник цього типу повинен бути визначений та виміряний під час початкового моніторингу, а потім його слід вимірювати через такі інтервали, щоб можна було відстежувати динаміку змін у часі (наприклад, тенденції кількості нещасних випадків на роботі після запровадження регулярного навчання працівників із питань БЗР). Щоб мати сенс, показники стану виконання повинні бути чітко пов'язані з їхнім об'єктом, вимірювати і якість, і кількість, охоплювати результати, досягнуті в різних галузях, і ґрунтуватися на належних, достовірних даних; наприклад, якщо дані про кількість нещасних випадків або захворювань занижені, то ці дані не відображають реальний стан справ, і масштаб проблеми буде недооцінений.

Порівнюючи дані за певний період часу, група оцінки ризиків може отримати уявлення про те, як підприємство контролює наявні на ньому ризики. Рекомендується, щоб група, що проводить оцінку, поставила реалістичні цілі, наприклад, навчання всіх нових працівників у встановлений строк, тому що це полегшить розробку відповідних показників (наприклад, кількість нових працівників, які отримали найвищий бал під час перевірки щодо наявних на підприємстві ризиків, — зокрема психосоціальних і опорно-рухових). Можливі об'єкти показників — працівники, підприємство, машини, робочі операції, перевірка робочих місць, заходи з контролю, дотримання законодавства, інформація про безпеку, надавана відвідувачам, та рекомендовані стандарти.

Іншими ключовими показниками, які слід відстежувати, є наявність спільного комітету працівників і керівництва з БЗР та (або) політики з БЗР, кількість оцінок ризиків, перевірок робочих місць, небезпечних дій, стан евакуаційних шляхів, використання ЗІЗ, кількість нещасних випадків і аварійних ситуацій та їх розслідування.

ПЕРЕГЛЯД І ОНОВЛЕННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ

Оцінка ризиків — це не одноразовий захід; їх слід переглядати й за потреби коригувати як мінімум щорічно, а у деяких випадках (наприклад, коли запроваджується нове обладнання, нові речовини та (або) нові технологічні процеси) — частіше.

НАГЛЯД ЗА СТАНОМ ЗДОРОВ'Я

Лікарі професійної медицини, медичні сестри та інші підготовлені медичні працівники підприємств повинні активно працювати задля зміцнення здоров'я працівників, зокрема виявляти та (або) лікувати професійні травми та захворювання. Заходи з нагляду за станом здоров'я включають медичні огляди (попередні, періодичні, за потреби, у разі повернення до роботи після тривалої відсутності за станом здоров'я та після звільнення з роботи) і, за потреби, спеціальні дослідження та інструментальні обстеження. Роботодавці відповідають за забезпечення отримання працівниками медичних послуг, передбачених законом.

Результати медичних оглядів і вся інша медична інформація й медичні дані є суворо конфіденційними й не повинні використовуватися для дискримінації працівника. Разом із тим, їх можна надавати працівникам і їхнім представникам у колективній, анонімній (знеособленій) формі для інформаційних цілей (наприклад, тип і кількість нещасних випадків на роботі за рік). Медична документація повинна зберігатися під замком і постійно бути захищеною, зокрема під час обробки даних або їх зберігання на комп'ютерах чи цифрових носіях. Її слід зберігати для подальшого використання, а працівники повинні мати право доступу до власних медичних даних. Вищезгадана медична документація є цінною також для використання в дослідженнях і обстеженнях.

Конкретного шаблону для п'ятого кроку немає, але наявність документації з усіх п'яти кроків та її оновлення є доказом уважного ставлення підприємства до справи покращення стану БЗР.

Крок 1	Крок 2	Крок 3		Крок 4		
Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди та як саме?	Що ви вже робите?	Які подальші дії потрібні?	Викона-вєць	Тер-мін	Вико-нано
Крок 5	Здійснити моніторинг і перегляд оцінки ризиків і за потреби оновити її					

► 4. СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЗР

Оцінка ризиків — один із основоположних компонентів БЗР на рівні підприємства. Без прихильності з боку роботодавців, керівників і працівників та чіткої картини небезпечних факторів, ризиків і дієвості заходів з контролю будь-який прогрес матиме епізодичний характер, а стале покращення навряд чи буде досягнуте. Оцінка ризиків передбачає запровадження системного підходу, ґрунтованого на відчутно ефективних діях, які є корисними не лише для безпеки та здоров'я, а й для продуктивності праці.

МОП видала керівні принципи із заохочення БЗР на національному рівні та на рівні підприємства. Вони напряму стосуються МСП і спрямовані на те, щоб:

- (а) надавати рекомендації з інтеграції елементів системи управління БЗР на підприємстві як складової загальної політики та управлінських заходів;
- (б) заохочувати всіх учасників підприємства, зокрема роботодавців, власників, управлінський персонал, працівників та їхніх представників, застосовуючи відповідні принципи та методи управління БЗР для постійного підвищення ефективності БЗР.²²

► 4.1 СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ТА ЗДОРОВ'ЯМ НА РОБОТІ (СУБЗР): ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЦІЛІ

ЩО ТАКЕ СУБЗР?

Системи управління часто використовуються в процесах прийняття рішень як у бізнесі, так і в повсякденному житті, наприклад, під час придбання обладнання, розширення діяльності або вибору нових меблів. Створення СУБЗР ґрунтується на критеріях, стандартах і результатах у сфері БЗР. Мета цього процесу — запровадити логічний, поетапний метод оцінювання та підвищення результативності роботи із запобігання нещасним випадкам та аваріям на роботі шляхом ефективного управління небезпечними факторами та ризиками у робочій зоні. СУБЗР використовується для того, щоб прийняти рішення про те, що необхідно зробити і як це найкраще зробити; контролювати процес досягнення поставлених цілей; оцінювати здійснені кроки; виявляти напрями покращення. За потреби її можна адаптувати до змін на підприємстві й до вимог законодавства.

БЗР, зокрема дотримання національних законів і нормативних актів, є обов'язком і зобов'язанням роботодавця²³, який повинен демонструвати рішучу прихильність до діяльності з БЗР на рівні підприємства та запровадити відповідні механізми для створення СУБЗР. Основні елементи цієї системи представлені нижче на малюнку.

22. МОП, Керівні принципи з систем управління безпекою та здоров'ям на роботі (МОП-БЗР 2001) (веб-сторінка), розділ 1 «Цілі». Див. https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/normative-instruments/WCMS_107727/lang--en/index.htm

23. Працівники також мають обов'язки, як зазначено у ст. 19(а) Конвенції № 155: «працівники в ході виконання своєї роботи співробітничать у виконанні їхнім роботодавцем покладених на нього обов'язків».

► **Рис. 18. Керівні принципи МОП з СУБЗР: цикл безперервного вдосконалення**

СУБЗР — це логічний інструментарій, який відрізняється гнучкістю і може адаптуватися до розміру та характеру діяльності підприємства й зосереджуватися на всіх небезпечних факторах і ризиках, пов'язаних із такою діяльністю. Підхід, оснований на застосуванні СУБЗР, забезпечує:

- ефективну й послідовну реалізацію запобіжних і захисних заходів;
- установлення правил;
- узяття зобов'язань;
- урахування усіх факторів під час оцінювання небезпек і ризиків;
- залучення керівництва та працівників до цього процесу на їхніх рівнях відповідальності.

► 4.2 ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВА З БЗР

Щоб забезпечити схвалення цілей політики з БЗР, роботодавець повинен запровадити цю політику шляхом обміну інформацією та обговорення з працівниками. Політика з БЗР повинна:

- (a) відповідати специфіці підприємства та враховувати його розмір і характер діяльності;
- (b) бути стислою, чітко викладеною, датованою й набирати чинності після підписання або погодження роботодавцем або відповідальною особою підприємства, яка обіймає на ньому найвищу посаду;
- (c) поширюватися серед усіх осіб на їхніх робочих місцях із забезпеченням легкого доступу до неї;
- (d) переглядатися на предмет забезпечення актуальності;
- (e) за необхідності надаватися відповідним третім зацікавленим сторонам.²⁴

Вона повинна містити щонайменше нижчезазначені основні принципи та цілі, щодо яких підприємство взяло відповідні зобов'язання:

- (a) забезпечення безпеки та здоров'я всіх учасників підприємства шляхом попередження пов'язаних із роботою травм, погіршення здоров'я, захворювань та інцидентів;
- (b) дотримання відповідних національних нормативно-правових актів із БЗР, добровільних програм, колективних угод із БЗР та інших вимог, які підприємство зобов'язалося виконати;
- (c) забезпечення консультацій з працівниками та їхніми представниками та залучення їх до активної участі в усіх елементах системи управління БЗР;
- (d) безперервне вдосконалення функціонування системи управління БЗР.

СУБЗР повинна бути сумісна з іншими системами управління на підприємстві або інтегрована до них.²⁵

Політика з БЗР повинна бути чітко сформульована та відповідати інтересам підприємства, для якого вона розроблена. Її слід поширити так, щоб кожний працівник мав можливість ознайомитися з нею²⁶. Необхідно застосовувати словесне спілкування, якщо цього вимагає рівень грамотності або зорова функція працівника. Текст політики, крім того, слід поширити на всій території підприємства, щоб вона слугувала постійним нагадуванням кожному.

24. МОП, *Керівні принципи з систем управління безпекою та здоров'ям на роботі*, розділ 3.1 «Політика з безпеки та здоров'я на роботі».

25. Там само.

26. Зразок заяви про політику Національної служби з питань здоров'я Великої Британії наведений за посиланням: <https://www.hse.gov.uk/simple-health-safety/policy/example-policy-statement.pdf>

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВИЙ ПІДХІД

Визнання багатоманітності, зокрема ґендерних відмінностей, робочої сили є життєво важливим для забезпечення безпеки та здоров'я як працівників, так і працівниць. Хоча в цьому напрямі досягнуто певного прогресу, МОП вважає, що можна й необхідно зробити більше. Ґендерні відмінності слід урахувувати під час розробки політики з БЗР та відповідних стратегій запобігання.

Ґендерно чутливий підхід визнає та висвітлює відмінності між працівниками та працівницями, з тим, щоб можна було виявляти ризики для БЗР і реалізувати ефективні рішення. Через різні роботи, які вони виконують, та їхні різні суспільні ролі, очікування та обов'язки, чоловіки та жінки можуть зазнавати різних фізичних і психологічних ризиків на робочому місці й, отже, потребувати різних заходів з контролю.

Цей підхід визнає також, що статевий поділ праці, біологічні відмінності, моделі зайнятості, суспільні ролі та соціальні структури сприяють ґендерно чутливим особливостям небезпечних факторів і ризиків на роботі, які слід урахувувати, якщо поставлене завдання забезпечити ефективність політики та стратегії запобігання у сфері БЗР.

УЧАСТЬ ПРАЦІВНИКІВ І СТВОРЕННЯ СПІЛЬНОГО КОМІТЕТУ З БЕЗПЕКИ ТА ЗДОРОВ'Я (СКБЗ)

Участь працівників є одним із головних елементів СУБЗР. Роботодавці повинні забезпечити консультації з працівниками та їхніми представниками з безпеки та здоров'я на роботі, їх інформування та підготовку з усіх аспектів БЗР, зокрема щодо заходів у разі настання надзвичайних ситуацій. Крім того, роботодавці повинні забезпечити, щоб вищезгадані особи мали час і ресурси для активної участі в процесах організації, планування й реалізації, оцінки та вдосконалення системи.

З цією метою роботодавці повинні забезпечити створення й ефективне функціонування спільного комітету з безпеки та здоров'я (СКБЗ)²⁷ та визнання представників працівників із безпеки та здоров'я відповідно до національних законів і практики. СКБЗ є дорадчими органами, до складу яких входить рівна кількість представників керівництва і працівників, спільна мета котрих підтримувати та покращувати БЗР усіх трудящих. До них слід залучати фахівців із БЗР, де це є можливим і (або) приписано законом, а членами комітетів, як правило, повинні бути працівники й керівники з найвищим рівнем знань про небезпечні фактори та ризики на робочому місці, а також про принципи й нормативні акти у сфері БЗР. СКБЗ надає працівникам можливість брати активну участь у формуванні політики підприємства з БЗР та у прийнятті рішень із цих питань. Протоколи засідань і рішення комітету повинні зберігатися. Комітет повинен регулярно проводити засідання та інспекції робочих місць.

СКБЗ — це механізм, оснований на широкій участі, та прояв прихильності до забезпечення БЗР. Його існування асоціюється з нижчим рівнем поширеності нещасних випадків на роботі.

27. У Керівних принципах з систем управління безпекою та здоров'ям на роботі МОП визначає «комітет із безпеки та здоров'я» як «комітет, до складу якого входять представники працівників з безпеки та здоров'я на роботі та представники роботодавців, що створюється і діє на рівні організації відповідно до національних законів, нормативних актів і практики» (с. 19).

Як показали дослідження, підходи, ґрунтовані на широкій участі, забезпечують підвищення результативності БЗР за допомогою СУБЗР, особливо на підприємствах, охоплених профспілковою діяльністю. Необхідність повномасштабної участі працівників рішуче підкреслюється в усіх нормах МОП із БЗР²⁸.

СУБЗР не може функціонувати належним чином без ефективного соціального діалогу в рамках СКБЗ та інших механізмів (наприклад, колективних переговорів). Працівники та їхні представники повинні мати можливість брати повноцінну участь в управлінні БЗР на рівні підприємства шляхом безпосереднього залучення та консультацій. СУБЗР не може успішно працювати, якщо всім зацікавленим сторонам не встановлено чітко визначені обов'язки щодо її функціонування.

Для ефективної роботи СКБЗ важливо забезпечити належне інформування та навчання, створити дієві механізми соціального діалогу й комунікації і залучити працівників і їхніх представників до реалізації заходів із БЗР. У реалізації інформаційно-комунікаційних заходів слід також задіяти сторонніх зацікавлених осіб (наприклад, регуляторів, субпідрядників, сусідні громади та організації, клієнтів і споживачів).

Важливим фактором реалізації будь-якої програми з БЗР є навчання з питань БЗР на всіх рівнях — від керівників до працівників. Таке навчання має проводитися на постійній основі, щоб забезпечити знання системи, а відповідні інструкції слід актуалізувати з урахуванням змін, що відбуваються на підприємстві.

ОРГАНІЗАЦІЯ

Відповідальність і підзвітність. Роботодавець повинен нести загальну відповідальність за захист безпеки та здоров'я працівників, здійснювати управління діяльністю з БЗР і забезпечувати, щоб БЗР було обов'язком лінійного керівництва, відомим і визнаним на всіх рівнях.

Компетентність²⁹ і підготовка. Вимоги до необхідної компетентності у питаннях БЗР повинен визначати роботодавець. Водночас слід установлювати й підтримувати заходи для забезпечення наявності у всіх відповідних осіб необхідної компетентності для виконання своїх обов'язків щодо безпеки та здоров'я.

Документація. Слід створювати, вести та в міру необхідності переглядати й оновлювати документацію з БЗР з урахуванням розміру підприємства та характеру його діяльності. Ці документи повинні поширюватися і бути легкодоступними для всіх працівників, для яких вони призначені або на яких вони впливають. Документація може охоплювати: політику з БЗР і встановлені обов'язки у цій сфері; значні небезпечні виробничі фактори та ризики, а також заходи, спрямовані на їх попередження і контроль (оцінку ризиків); протоколи заходів із БЗР (перевірок робочих місць); пов'язані з роботою травми, погіршення здоров'я, захворювання та інциденти; національні закони та нормативні акти з питань БЗР; дані нагляду за станом здоров'я; дані про вплив робочого середовища та результати його моніторингу; технічні та адміністративні процедури, інструкції та інші доречні внутрішні управлінські документи.

28. Зокрема, у Конвенції № 155, у Рекомендації 1981 р. щодо безпеки та здоров'я на роботі (№ 164) та у *Керівних принципах з систем управління безпекою та здоров'ям на роботі*.

29. У *Керівних принципах з систем управління безпекою та здоров'ям на роботі* МОП визначає компетентну особу як «особу, яка має відповідну підготовку та достатні знання, досвід і навички для виконання конкретної роботи» (с. 19).

Комунікація. Слід запровадити та виконувати заходи й процедури з отримання, документування внутрішніх і зовнішніх повідомлень стосовно БЗР і належного реагування на них; забезпечення внутрішньої передачі інформації з БЗР між відповідними рівнями й функціональними структурами підприємства; забезпечення отримання, розгляду та врахування запитів, ідей і пропозицій працівників та їхніх представників із БЗР.

ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ

Початковий огляд. Систему управління БЗР і відповідні заходи слід оцінювати шляхом проведення початкового огляду з метою створення вихідного рівня для вимірювання безперервного вдосконалення. Якщо такої системи не існує, початковий огляд має слугувати основою для її створення. Огляд повинен проводитися компетентними особами на основі консультацій із працівниками та (або) їхніми представниками, якщо такі консультації потрібні.

Планування, розробка та запровадження системи. Метою планування повинно бути створення СУБЗР, яка підтримує³⁰:

- ▶ щонайменше відповідність національним законам і нормативним актам;
- ▶ елементи системи управління БЗР підприємства;
- ▶ постійне підвищення результативності заходів із БЗР.

На основі результатів початкового огляду, подальших оглядів або інших наявних даних необхідно вживати заходів з адекватного та належного планування БЗР. Ці заходи з планування повинні сприяти забезпеченню безпеки та здоров'я на роботі і включати розробку та реалізацію всіх компонентів СУБЗР.

Цілі з безпеки та здоров'я на роботі. На основі політики з БЗР і початкового чи подальшого огляду слід установити вимірні цілі та вимоги з БЗР, що відповідають особливостям певного підприємства. Вони повинні бути узгоджені з національною нормативно-правовою базою, зосереджені на безперервному посиленні захисту БЗР працівників, бути реалістичними та досяжними, документально зафіксованими та доведеними до відома всіх відповідних функціональних структур і рівнів, періодично оцінюватися й у разі потреби оновлюватися.

Слід виявляти небезпечні фактори та ризики для безпеки та здоров'я працівників, регулярно проводити оцінку ризиків, впроваджувати запобіжні й захисні заходи відповідно до ієрархії заходів з контролю. Процедури та заходи з попередження й контролю небезпечних факторів повинні:

- ▶ адаптуватися до небезпечних факторів і ризиків, властивих певному підприємству;
- ▶ регулярно аналізуватися й за необхідності коригуватися;
- ▶ відповідати національним законам і нормативним актам та відображати належну практику;

30. МОП, *Керівні принципи з систем управління безпекою та здоров'ям на роботі*, розділ 3.8 «Планування, розроблення та реалізація СУБЗР».

- урахувувати поточний стан знань, зокрема інформацію та звіти інспекцій праці, служб безпеки та здоров'я на роботі, а також за необхідності інших органів.

ОЦІНКА

Необхідно розробити, запровадити й періодично переглядати порядок постійного моніторингу, вимірювання та обліку результатів діяльності з БЗР. Слід розподілити обов'язки та повноваження з моніторингу на різних рівнях управлінської структури й забезпечити відповідальність управлінського апарату.

Розслідування пов'язаних із роботою травм, погіршення здоров'я, захворювань та інцидентів і їхнього впливу на результативність БЗР повинно виявляти й документально фіксувати будь-які недоліки в СУБЗР. Такі розслідування повинні проводитися компетентними особами за відповідної участі працівників і їхніх представників. Якщо існує СКБЗ, він повинен проаналізувати результати розслідування і надати відповідні рекомендації. Дані розслідування та рекомендації СКБЗ слід довести до відома відповідних осіб із метою здійснення коригувальних заходів, включити до аналізу ефективності управління та врахувати з метою безперервного вдосконалення.

АУДИТ

«Аудит» — це моніторинг того чи іншого процесу компетентною незалежною особою чи групою. Періодичний аудит допомагає встановити, чи наявні СУБЗР та її елементи, чи є вони достатніми та ефективними в захисті безпеки та здоров'я працівників і запобіганні інцидентам. Він є засобом вимірювання результативності системи в часовій динаміці та дає змогу запропонувати коригувальні заходи й нові цілі для подальшого вдосконалення.

Повинні бути розроблені заходи з проведення періодичного аудиту кожного елемента СУБЗР із метою оцінювання загальної результативності й ефективності цієї системи. Необхідно також розробити політику та програму аудиту, зокрема визначити компетенцію аудитора, обсяг аудиту, частоту проведення аудиту, його методологію та порядок звітування.³¹

ПОКАЗНИКИ СТАНУ ВИКОНАННЯ³²

Показники стану виконання заходів із БЗР не повинні обмежуватися показниками, що вимірюють тенденції щодо нещасних випадків на роботі та професійних захворювань або наявності і усунення небезпечних факторів та ризиків на підприємстві. Вони також повинні вимірювати такі аспекти СУБЗР, як створення і результативність СКБЗ (наприклад, кількість чергових засідань і ухвалених рішень), оновлення навчальних матеріалів, вирішені проблем щодо дотримання норм, програми зміцнення здоров'я, додержання добровільних стандартів безпеки та проведення інформаційно-роз'яснювальних кампаній.

31. Зразок шаблону аудиту («Інструмент аудиту програм у сфері безпеки та здоров'я»), використовуваного Департаментом праці Управління з безпеки та здоров'я на роботі США (OSHA), наведений за посиланням https://www.osha.gov/shpguidelines/docs/SHP_Audit_Tool.pdf

32. Див. вище розділ щодо моніторингу ефективності заходів з контролю.

Слід періодично проводити аналіз ефективності управління з метою оцінити загальну стратегію СУБЗР і встановити, чи відповідає вона запланованим цілям діяльності й потребам підприємства. Цей аналіз має базуватися на зібраних даних і заходах, ужитих упродовж розглядуваного періоду, а також на виявлених аспектах і пріоритетах, які слід змінити з метою підвищення результативності й досягнення поставлених цілей.

► 4.3 НА ШЛЯХУ ДО БЕЗПЕРЕРВНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ БЗР

Запобіжні та коригувальні дії. Слід створити й підтримувати механізми реалізації запобіжних і коригувальних дій, що впливають із підсумків моніторингу та вимірювання результативності СУБЗР, аудиту й аналізу ефективності управління. Якщо оцінка показує, що запобіжні та захисні заходи є недостатніми, необхідно провести повторну оцінку трудової діяльності, визначити коригувальні заходи (згідно з ієрархією заходів з контролю), здійснити та своєчасно задокументувати їх.

Заходи з безперервного вдосконалення СУБЗР та різних її елементів повинні враховувати цілі системи, інформацію та дані, зібрані в рамках кожного з цих елементів, як-от: результати оцінок, вимірювання результативності, розслідування, рекомендації за результатами аудиту, підсумки аналізу ефективності управління; зміни у національних законах, нормативних актах і колективних угодах; нова інформація; значні технічні чи адміністративні зміни у виробничій діяльності; результати виконання програм з охорони та зміцнення здоров'я. Процеси та результативність у сфері БЗР слід також порівняти з іншими заходами, спрямованими на підвищення ефективності роботи в цій сфері.

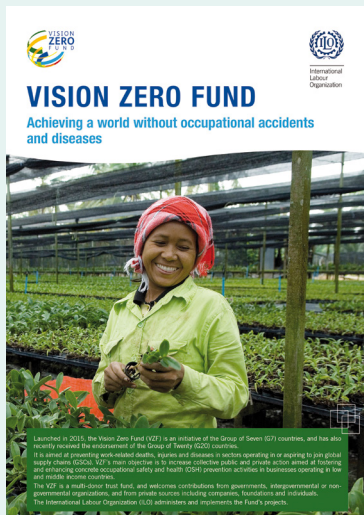
СУБЗР — логічний та корисний інструмент сприяння безперервному вдосконаленню роботи в сфері БЗР на рівні підприємства. Для заохочення застосування цього інструмента використовуються різні механізми, від вимог законодавства до добровільного прийняття. Серед ключових елементів його успішного застосування — прихильність керівництва й активна участь працівників у спільному процесі реалізації. Дедалі більше країн інтегрують СУБЗР у свої національні програми з БЗР із метою сприяти розробленню сталих механізмів удосконалення БЗР на підприємствах.

Оскільки усвідомлення необхідності вдосконалення БЗР для всіх поширюється на міжнародному рівні, зокрема через глобальні виробничо-збутові ланцюжки³³, нове бачення заперечує старе переконання в тому, що нещасні випадки на роботі й професійні захворювання є неминучими. Фонд МОП Vision Zero Fund³⁴ працює заради досягнення такої цілі, як нульова кількість пов'язаних із роботою травм і захворювань із смертельним і тяжким наслідком шляхом удосконалення практики та умов БЗР.

33. Термін «глобальні виробничо-збутові ланцюжки» означає транскордонну організацію діяльності, необхідної для виробництва товарів або послуг і надання їх споживачам на основі використання відповідних ресурсів і реалізації різних етапів розробки, виробництва і доставки.

34. Vision Zero Fund «об'єднує уряди, організації роботодавців і працівників, компанії та інші зацікавлені сторони задля спільного руху вперед до зменшення до нуля кількості пов'язаних із роботою нещасних випадків, травм і захворювань із тяжким і смертельним наслідком у глобальних виробничо-збутових ланцюжках» (<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/departments-and-offices/governance/labadmin-osh/programmes/vzf/lang--en/index.htm>).

- **Рис. 19. Заперечення старого переконання про те, що нещасні випадки на роботі та професійні захворювання є неминучими**

▶ ПЕРЕЛІК ІДЕЙ З УДОСКОНАЛЕННЯ

Оцінка ризиків	
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

Створення на підприємстві системи управління безпекою та здоров'ям на роботі (СУБЗР)	
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

- ▶ Визначте невідкладні проблеми, що характеризуються підвищеним ризиком.
- ▶ Визначте вдосконалення, яке не потребує особливих зусиль, відповівши на такі запитання:
 - ▶ Наскільки ймовірним є те, що це вдосконалення буде впроваджено?
 - ▶ Я можу почати впроваджувати його негайно?
 - ▶ Я можу впровадити його без великих інвестицій?
 - ▶ Чи з'являться початкові результати за місяць?
- ▶ Для кожної ідеї щодо вдосконалення поставте кожному з наведених вище запитань 0, 1 або 2 зірочки (*).
- ▶ Виберіть від шести до десяти вдосконалень.
- ▶ Обговоріть і погодьте їх з усією своєю групою.
- ▶ Підрахувавши зірочки, подивіться, які вдосконалення забезпечать швидкий успіх.
- ▶ Занотуйте пріоритетні ідеї щодо вдосконалень і необхідні заходи за допомогою наведеного нижче шаблону Плану вдосконалення діяльності підприємства (ПВП).

► ЗРАЗОК ПЛАНУ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА (ПВП)

Приклади							
№	Проект і заходи	Відповідальна особа	Показник стану виконання	Дата початку	Планова дата завершення	Фактична дата завершення	Примітки
Створення спільного комітету з безпеки та здоров'я (СКБЗ)							
1.1	Організувати наради представників профспілок підрозділів з трьома директорами для формування складу СКБЗ	Директор із персоналу	• Проведено дві наради, оформлено рішення • Відвідуваність кожної наради — мінімум 90%	10/1/11	10/3/11	26/2/11	Представники профспілки проведуть засідання у підрозділах для залучення працівників із кожного підрозділу
1.2	Визначити бюджет і ресурс робочого часу для роботи комітету	Директор із персоналу	• Письмова пропозиція подана на нараду представників профспілки та директорів	10/1/11	10/3/11	21/2/11	Пропозиція розглядається і буде остаточно оформлена на одній з наступних нарад
Оцінка ризиків							
2.1	Визначити підрозділ підприємства для проведення пілотної оцінки ризиків	Директор із виробництва / супервайзер з БЗР	• Проведено дві наради, оформлено рішення	10/1/11	12/1/11	14/2/11	Звіт буде подано на наступну нараду директорів і представників профспілки
2.2	Провести оцінку ризиків для виробничої ділянки	Директор із виробництва / супервайзер з БЗР	• Заповнено шаблон оцінки ризиків, ужито заходів	15/1/11	28/1/11	21/2/11	

КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ

International Labour Office (ILO). 2014. *A 5 step guide for employers, workers and their representatives on conducting workplace risk assessments* (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/resources-library/publications/WCMS_232886/lang--en/index.htm.

----. *Action Checklist: Fire Safety* (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/publication/wcms_194782.pdf.

----. 2012. *Encyclopaedia of Occupational Health and Safety* (Geneva). Available at: <https://iloencyclopaedia.org/>.

----. 2013. *Training package on workplace risk assessment and management for small and medium-sized enterprises* (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/global/topics/safety-and-health-at-work/resources-library/training/WCMS_215344/lang--en/index.htm.

----. 2016. *Personal Protective Equipment Helps You Stay Safe and Healthy* (Geneva). Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/instructionalmaterial/wcms_537874.pdf.

----. 2017. Wise Action Checklist, in *Global Manual for WISE: Work Improvements in Small* (Geneva), p. 8. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/instructionalmaterial/wcms_621054.pdf.

----. 2020. *Occupational Safety and Health – A Guide for Labour Inspectors and other stakeholders* (Geneva). Available at: <https://www.ilo.org/global/topics/labour-administration-inspection/resources-library/publications/guide-for-labour-inspectors/lang--en/index.htm>.

World Health Organization (WHO). 2020. *Health topics: Occupational health* (Geneva). Available at: <https://www.who.int/health-topics/occupational-health>.

► ДОДАТКИ

► ДОДАТОК І. ЗРАЗОК ФОРМИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ІНЦИДЕНТИ НА РОБОТІ

Інструкції

Заповніть цю форму для повідомлення про інцидент на роботі, що призвів до травми чи захворювання, небезпечної події чи аварійної ситуації. Поверніть заповнену форму: _____

Ця форма слугує для документальної фіксації таких інцидентів (виберіть усі підходящі варіанти):

☐ **Нещасний випадок на роботі**

☐ **Професійне захворювання**

☐ **Небезпечна подія**

☐ **Інша аварійна ситуація**

Потерпіла особа — заповнюється травмованою/захворілою особою, якщо це є можливим.

Прізвище особи, що заповнила повідомлення: _____

Стать _____ Дата народження _____ Дата початку роботи _____

Функція _____ Підрозділ _____

Прізвище безпосереднього керівника: _____

Дата і час інциденту: _____

Де точно трапився інцидент? _____

Пов'язані особи: _____

Опишіть якомога докладніше, що сталося

Наприклад: — назва речовини;
 — назва і тип машини або транспортного засобу;
 — події, що призвели до інциденту;
 — роль, яку зіграла (зіграли) будь-яка особа (будь-які особи).

У випадку тілесного ушкодження детально опишіть, що робила потерпіла особа.

Зазначте всі заходи, вжиті після того для запобігання аналогічному інциденту. За потреби

зробіть це на окремому аркуші паперу. _____

Свідки: _____

Заповнюється тільки у випадку нещасного випадку на роботі чи професійного захворювання

Вид травми/захворювання: _____

Причина втрати часу, травми або першої допомоги: _____

Чи було потрібно лікування? Якщо так, назва лікарні/прізвище лікаря: Так ☐ Ні ☐

Підпис працівника

Дата

Підпис керівника

Дата

► ДОДАТОК ІІ. ШАБЛОН ОЦІНКИ РИЗИКІВ

► Оцінка ризиків

Вид трудової діяльності : Дата проведення оцінки:

Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди та як саме?	Які заходи з контролю наразі вживаються?	Який існує залишковий ризик?	Чи необхідно зробити ще щось для контролю цього ризику?	Виконавець заходів	Термін виконання	Виконано

Які небезпечні фактори присутні?	Кому може бути завдано шкоди та як саме?	Які заходи з контролю наразі вживаються?	Який існує залишковий ризик?	Чи необхідно зробити ще щось для контролю цього ризику?	Виконавці заходів	Термін виконання	Виконано

МОП хотіла б повідомити, що цей шаблон адаптовано з інформації, опублікованої Національною службою з питань здоров'я Великої Британії, за Відкритою державною ліцензією Великої Британії версії 1.0.

► ДОДАТОК III:

Витяг із Посібника щодо покращення умов праці на малих підприємствах (Global Manual for WISE: Work Improvements in Small Enterprises, Action Checklist, page 8)

Повна версія англійською мовою доступна за посиланням:

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/instructionalmaterial/wcms_621054.pdf

Контрольний перелік заходів із покращення умов праці на малих підприємствах

Як користуватися контрольним переліком

1. Визначте робочу зону, яка підлягає перевірці. У випадку малого підприємства можна перевірити все виробниче приміщення. У випадку більшого підприємства можна визначити конкретні робочі зони, які перевірятимуться окремо.
2. Прочитайте контрольний перелік і витратьте кілька хвилин на те, щоб обійти робочу зону, перш ніж починати перевірку. Уважно прочитайте кожний пункт. Пошукайте спосіб запровадження вдосконалень. За потреби поставте запитання працівникам.
 - Якщо вдосконалення вже впроваджено або не потрібно, позначте «НІ» під надписом «Чи пропонуєте ви цей захід?».
 - Якщо ви вважаєте, що вдосконалення є доречним, позначте «ТАК». У секції «Примітки» наведіть опис вашої пропозиції або місце, де необхідно впровадити це вдосконалення.
3. Після заповнення всіх пунктів ще раз подивіться на ті пункти, де ви відповіли «ТАК». Виберіть кілька пунктів, де переваги вдосконалень, як здається, можуть бути найважливішими. Позначте їх як «ПРІОРИТЕТ».
4. Перш ніж завершити роботу з переліком, переконайтеся в тому, що в кожному пункті ви позначили «НІ» або «ТАК», а у деяких пунктах, де позначено «ТАК», ви позначили також «ПРІОРИТЕТ».
5. Обговоріть результати в малих групах і погодьте вдосконалення, які слід запровадити негайно.
6. Пам'ятайте, що даний контрольний перелік не є вичерпним, і інші сфери також можуть потребувати вивчення. Якщо ви визначили пункти, не охоплені контрольним переліком, можете додати їх до розділу «Додаткові пункти».

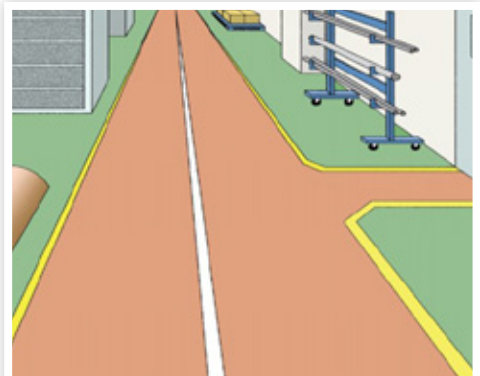
I. Зберігання матеріалів та поводження з ними

1. Забезпечте чистоту і розмітку транспортних шляхів.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки

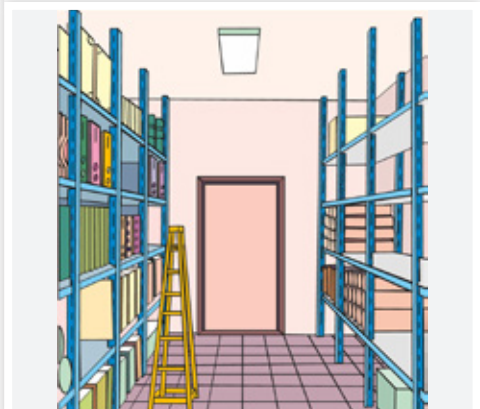

2. Установіть біля робочої зони багаторівневі полиці та стелажі для інструмента, сировини, матеріалів, запчастин і готової продукції.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки

3. Для переміщення матеріалів користуйтеся тачками, ручними візками, роликами та іншими пристроями на колісному ході.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

4. Забезпечте наявність на всій тарі та упаковці надійних ручок або тримачів.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

5. Для підймання і опускання важких матеріалів користуйтеся механічними пристроями.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

II. Робочі місця і робочий інструмент

6. Розташуйте часто використовувані інструменти, перемикачі та матеріали безпосередньо поруч.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

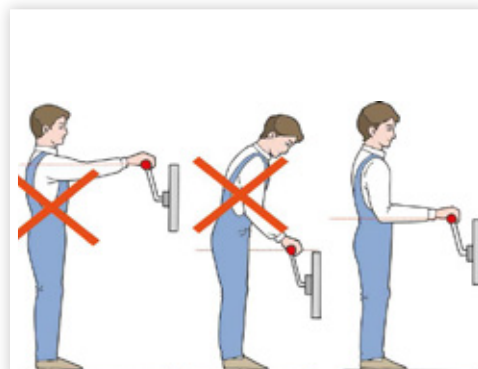

7. Установіть робочу висоту для кожного працівника на рівні ліктя або трохи нижче нього.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

8. Забезпечте наявність стільців або лав належної висоти з жорсткими спинками.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

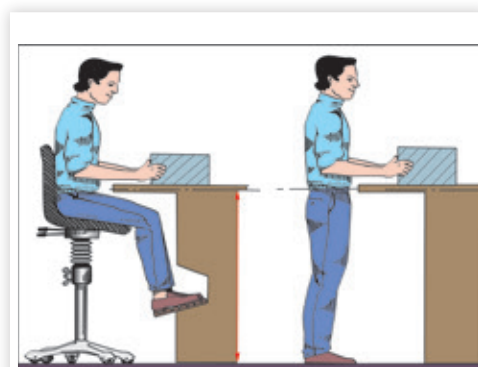

9. Дозвольте працівникам якомога більшою мірою чергувати роботу стоячи та роботу сидячи.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

10. На час виконання роботи фіксуйте деталі за допомогою кріпильних пристроїв.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

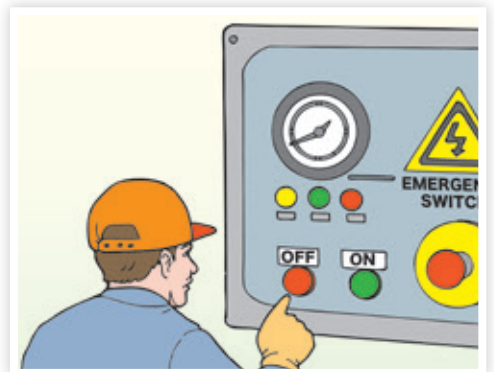

11. Забезпечте, щоб маркування та знаки було легко побачити, прочитати та зрозуміти.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

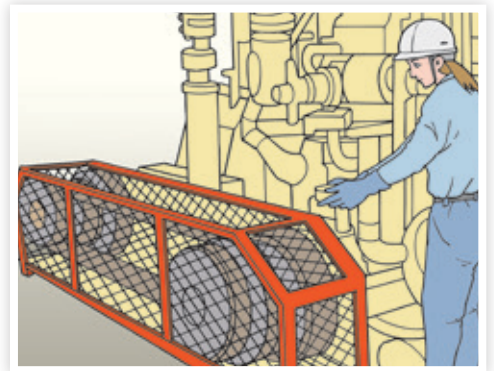
III. Безпека машин

12. Закрийте небезпечні рухомі частини машин належною захисною огорожею.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

13. Забезпечте належне обслуговування машин і відсутність у них зламаних або погано закріплених деталей.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

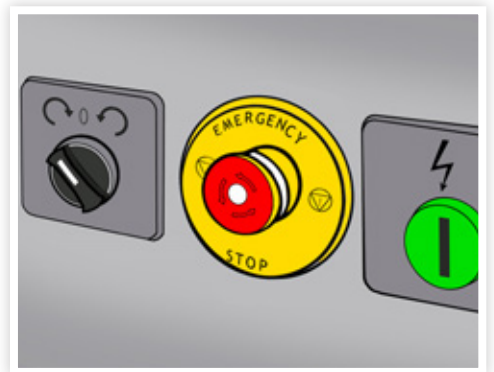

14. Забезпечте, щоб аварійні органи управління були чітко видимими та легкодоступними.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

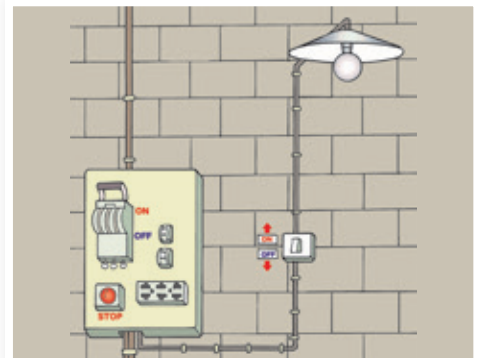

15. Забезпечте безпеку з'єднувачів проводки для електроживлення обладнання і освітлення.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

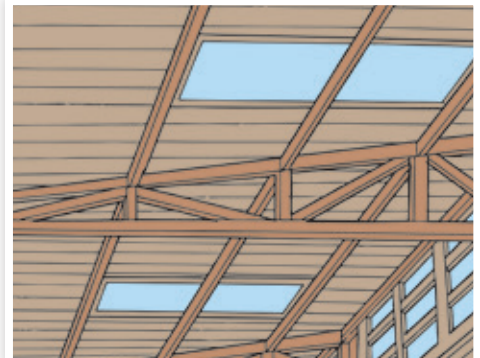
IV. Робоче середовище і контроль за небезпечними речовинами

16. Збільште приплив денного світла і чистоту зенітних ліхтарів та вікон.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

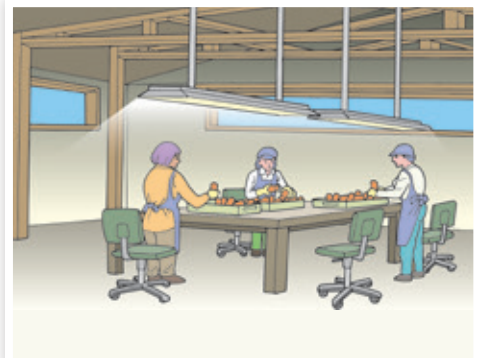

17. Забезпечте достатність загального штучного освітлення згідно з видом виконуваної роботи.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

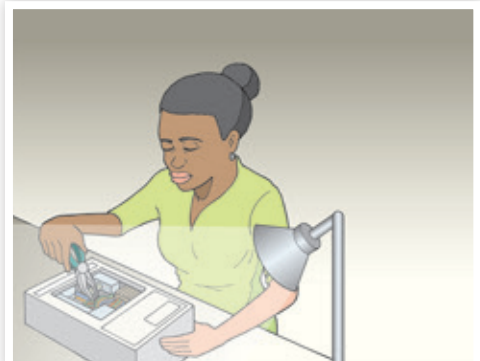

18. Забезпечте місцеве підсвічення у разі виконання роботи, що вимагає високої точності, та роботи з контролю.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

19. Посильте природну вентиляцію, збільшивши кількість отворів, вікон і дверних прорізів.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

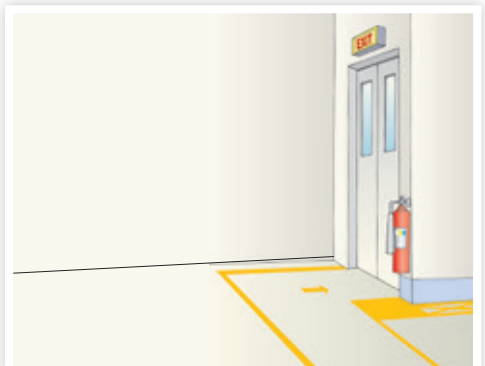

20. Забезпечте достатню кількість легкодоступних вогнегасників, позначення шляхів евакуації та відсутність перешкод на них.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

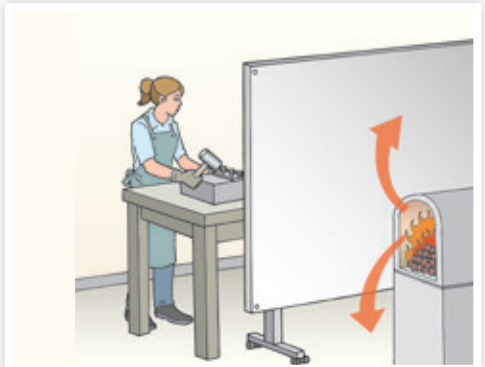

21. Відокремте або ізолюйте джерела тепла чи холоду.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

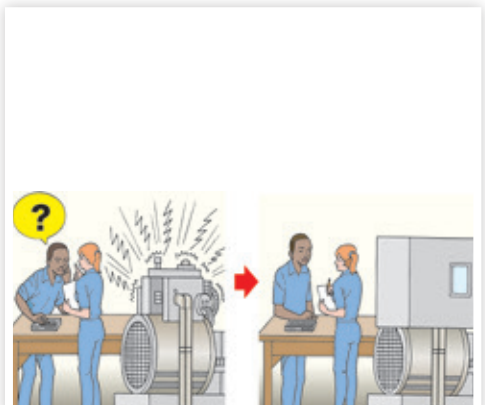

22. Видалить із робочої зони джерела пилу, небезпечних хімічних речовин і шуму або встановіть належні вихлопні труби, перешкоди, екрани чи інші пристрої.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

23. Забезпечте маркування всіх контейнерів для небезпечних хімічних речовин.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

V. Санітарно-побутове забезпечення

24. Забезпечте в усіх робочих зонах достатню кількість холодної та безпечної питної води.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

25. Забезпечте наявність чистих окремих туалетів для чоловіків і жінок та рукомийників поруч із робочою зоною.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

26. Забезпечте наявність приміщень для відпочинку та окремого чистого приміщення для прийому їжі.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

27. Забезпечте наявність засобів першої допомоги та підготуйте кваліфікованих спеціалістів із її надання.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

28. Забезпечте наявність засобів індивідуального захисту, які забезпечують належний захист.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

VI. Організація праці

29. Поєднуйте робочі завдання, щоб зробити працю більш цікавою і різноманітною.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

30. Організуйте та координуйте ефективну колективну роботу.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

31. Пристосуйте робочі зони так, щоб задовольнити потреби вагітних жінок і працівників з інвалідністю.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

32. Допомогайте працівникам-мігрантам виконувати їхню роботу безпечно і ефективно.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

33. Установіть базовий робочий час і запровадьте заходи зі скорочення надурочних робіт.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

VII. Додаткові пункти

34.

Чи пропонуєте ви цей захід?

☐ Ні ☐ Так ☐ Пріоритет

Примітки _____

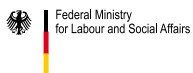

Донори

Federal Ministry
for Economic Cooperation
and Development

Federal Ministry
for Labour and Social Affairs

Norad

Liberté • Égalité • Fraternité
RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

SIEMENS
Ingenuity for life

Sweden
Sverige

UKaid
from the British people

Міжнародна
організація
праці

Vision Zero Fund є частиною флагманської програми МОП «Безпека і здоров'я для всіх», що формує культуру безпечної та здорової праці

Міжнародна організація праці
Route des Morillons 4 CH-1211
Geneva 22 Switzerland
ilo@ilo.org